

BÚROK A MAGYAR MŰVELŐDÉS TÖRTÉNETÉBEN

BIERNACZKY SZILÁRD

Basil Davidson abban a kis cikkében, amelynek a végén egyébként a magyar Torday Emilt, mint a szájhagyományokban létező valós afrikai történelem kutatásának megalapozóját, mondhatnánk, a mennyekbe emeli, a következőket írja az angolok nagy-jelentőségű fölfedezőjéről:

„Alig kevesebb mint 150 évvel ezelőtt egy fiatal skót hadnagy, akit Mungo Parknak neveztek... áthatolt a szaharai homokon és töviseken, hogy eljusson a Niger folyó felső folyásánál elterülő Szegu távoli városába. „Magam előtt láttam végre”, írhatta, „véghetetlen örömmel, misszióm nagy objektumát, a hosszasan hajhászott Nigert, amely... szélesen elterülve... hömpölygött *Kelet felé*.” A dőlt betűk tőle származnak, és érthetően számítottak győzedelmeknek. Ptolemaiosz idején ugyanis, 16 évszázaddal ezelőtt, azt írták a térképekre, hogy a Niger Nyugat felé folyik. (...)”
(The discovery of African history, 1960)

Hadd tegyük ehhez hozzá, majd mindenki, akit egy kicsit is érdekel Afrika, vagy szereti az utazási könyveket, ismeri Mungo Park könyvét (*A Gambiától a Nigerig*) Halász Gyula 144 oldalnyi átdolgozásában (Gondolat Kiadó, Világjárók sorozat). Kevesen tudják viszont, hogy Park első útjáról beszámoló műve már 1816-ben megjelent magyarul, lényegében teljes formában, némi folyamatos rövidítésekkel (a Kis János szerkesztette nyolckötetes *Nevezetes utazások* utazási sorozat, 1816–1819 első kötetében), jól mutatva, hogy az Afrika iránti hazai érdeklődésnek igencsak régi gyökerei vannak. Más kérdés, hogy a magyar őstörténet-kutatás kapcsán és hatására az Ázsia iránti érdeklődés mindig erőteljesebben nyilvánult meg a hazai tudományosságban.

De forduljunk most a magyar afrikanisztikai művelődéstörténet kiemelkedő alakja, Magyar László felé. Sebestyén Éva hosszú előkészületek után végre könyvekben (*Kaland és kutatás*, 2008; *Magyar László útinaplói és levelei*, 2008; *Magyar László Utazása...*, 2012) is megtestesülő kutatásainak köszönhetően a korábbiaknál sokkal többet tudunk Angolába szakadt hazánkfiairól és tevékenységéről, amelyet vélhetően tovább gazdagít majd az időközben sorra került konferencia az érdi földrajzi múzeumban (2012. szeptember). Mindemellett kevésbé közismert, hogy Magyar

afrikai beszámolóinak sorsát nemcsak a tudós akadémia képviselői (Hunfalvy János vagy Toldy Ferenc) igazgatták, hanem abban a 48-as emigráció is részt vett. Utolsó könyvében Sebestyén is említést tesz arról, hogy mindenekelőtt Szemere Bertalan volt magyar miniszterelnöknek köszönhető ez, akinek kérésére a kiemelkedő jelentőségű személyiség, az Angliába emigrált Rónay Jácint atya, hazatérése után magas egyházi méltóságok betöltője, Rudolf trónörökös nevelője afrikai utazó-felfedezőnk első angolai leveleinek/híradásainak részleteit (1854) lefordította a *The Journal of the Royal Geographical Society of London* számára (és azokat a társaság ülésén ismertette).

A rövidéletű Jankó János a magyar néprajz tudománytörténetének kiemelkedő alakja. Mint afrikanista az elmúlt évtizedekben került elő a poros könyvtárak polcáról, hiszen figyelmet érdemlő írása, amely afrikai útjainak lecsapódásaként keletkezett az egyiptomi paraszt figurájáról (*A fellah*), mostanában többször is megjelent. Sőt, Régi Tamás tudománytörténeti vázlatában (*Africana Hungarica*, 2007) Jankónak a korabeli magyar afrikai érdeklődést, publikációs tevékenységet szemlélő fontos összefoglalóját mondhatni középpontba állítja. Kevésbé ismert viszont az, hogy Jankó eredetileg Afrika-kutatónak készült (1888-ban Egyiptomban, 1889-ben Algériában, Tuniszban és Tripoliszban járt tanulmányúton), több tucatnyi érdemleges írása vár összegyűjtésre, írt egy könyvet Henry Morton Stanleyről, lefordította a Teleki Sámuel kelet-afrikai útját megörökítő Ludwig Höhnelt naplóját, és foglalkozott több rendben a Benyovszky-kérdéssel is.

Érdeemes volna odafigyelni arra a tényre is, hogy Bartók Béla, aki mindmáig a legtöbbet gyűjtő és lejegyző népzeneudósa a világnak, két alkalommal is kilépett Európából, egy alkalommal Törökországban gyűjtött, egy alkalommal pedig az algériai Biskrában. Két-három hónapra tervezett afrikai útját ugyan hamarosan (két hét után) félbe kellett szakítania betegség miatt, de e rövid út is rendkívüli dolgokat eredményezett: azt a 118 viaszhengerről átírt 58 lejegyzést, amelyre az arab népzene-kutatás majd minden képviselője tanulmányai elején kötelességének tart hivatkozni. Egyszerűen azért, mivel ebben az esetben nemcsak arról van szó, hogy először gyűjtött szakember fonográffal észak-afrikai arab népzene, hanem olyan magas szintű zenei átírásokról is, amelyeket lényegében azóta sem haladtak meg. Így eme jeles hazánkfia többek között az arab etnomuzikológia alfájának és omegájának is számít a témával foglalkozó szakemberek szemében.

De lépünk tovább! Torday Emil utolsó nagy tudományos alkotását (*African Races*, 1930), amely mintegy megkoronázza életművét, általában mint a spenceri *descriptive sociology* afrikai kidolgozását szokták számba venni. Más kérdés, hogy a megjelenését követő viszonylagosan pozitív nemzetközi kritikai megnyilvánulásokon túl teljes visszhangtalanság veszi körül, mint ahogy Herbert Spencer, a filozófus és az evolucionista szociológia megalapítója eleinte nagy figyelemmel kísért, bár sok-sok ellenérzéssel fogadott munkássága is utóbb hosszú időre – majd száz évre – elsüllyedt (jóllehet egyik fő elméleti művének létezik régi magyar fordítása is: *Alapvető elvek*, 1909). De amint egyik értő szakértője, Carneiro írja (1981, 200-201. old.: *The Influence of Spencer*), a nagy brit tudós életművére ismét figyelem

sugárzik, főleg a kulturális antropológia jóvoltából. Reménykedhetünk tehát, hogy ennek jegyében talán Tordayra is sor kerülhet majd. Mindemellett legalább azt a tényt soroljuk fel, hogy maga Spencer, pontosabban munkatársa, David Duncan a jeles brit tudós elvi alapozása mellett még a 19. század utolsó harmadában írt egy legfeljebb füzetnyi terjedelmű kötetecskét Afrikáról (*African Races*, 1875, London, Williams and Norgate, 47 old., *Descriptive Sociology*, 4. kötet), azonban a Spencer vagy munkatársai által kidolgozott első nyolc kötet után, halálát követően további hét kötet jelent meg különféle szerzők munkája nyomán (Carneiro, 1981, 182-183. old.), közöttük a Torday-féle hatalmas alkotás (majd két A/4-es formátumban: *African Races*, 1930).

Mindezek után elmondhatjuk, a magyarországi afrikai érdeklődés történetével szembeülve azt kell tapasztalnunk, hogy a múlt (vagyis a 20.) század első felében – leszámítva most az ókori Egyiptom tekintetében mindig is meglévő speciális figyelmet, akár már a korábbi századokra vonatkozóan is – viszonylag gazdag útleírás-irodalom mellett két jellemző vonulatot fedezhetünk fel. Az egyik a jeles német etnológus, Leo Frobenius munkásságának sokrétű (néprajzosokra, írókra, ókortudósokra, művelődéstörténészekre stb. tett) hatását mutatja. A másik a dél-afrikai holland telepes nép, a búrok és az angolok között a századfordulón kirobbant második háború nyomán alakult ki. Hadd tegyük hozzá, hogy a rendkívül gazdag és sokrétű afrikai szájhangományok iránt, amelynek feltárása és közreadása különféle európai nyelveken már a 19. század közepétől vagy még korábbi időktől nyomon követhető, a hazai érdeklődés megszületése csak a második világháború előtti utolsó pillanatokban, mégpedig rögtön két klasszikus veretű művel, Fónagy *Wawirijével* (1942, csak részben afrikai) és Radnóti *Karungájával* (1944) születik meg (nem említve most Torday Emil útikönyveit, amelyek közül az egyiknek – 1924 – a végén egy kis afrikai mese-válogatás rejtezik).

Ha vállaljuk a feltárás mindennapi küzdelmes keresgéléseit, meglepő módon azt láthatjuk, hogy általában a búrok, illetve a búrok győzelmével végződő első

„Érdeemes volna odafigyelnünk arra a tényre is, hogy Bartók Béla, aki mindmáig a legtöbbet gyűjtő és lejegyző népzene-tudósa a világnak, két alkalommal is kilépett Európából, egy alkalommal Törökországban gyűjtött, egy alkalommal pedig az algériai Biskrában. Két-három hónapra tervezett afrikai útját ugyan hamarosan (két hét után) félbe kellett szakítania betegség miatt, de e rövid út is rendkívüli dolgokat eredményezett: azt a 118 viaszhengerről átírt 58 lejegyzést, amelyre az arab népzene-kutató majd minden képviselője tanulmányai elején kötelességének tart hivatkozni.”

(1880–1881), a következő Jameson-betörésnek minősített és elvetélt angol próbálkozás (1895-1896), még inkább a második és teljes angol győzelemmel záruló angol-búr háború (1899–1902) iránt a 20. század első felében keletkezett élénk hazai érdeklődés az elmúlt években mintha újraéledt volna a hazai kutatók (főleg történészek) körében. Jelzi ezt többek között éppen az *Afrika Tanulmányok*ban megjelent tanulmány Rosta Máté tollából (Az angol-búr konfliktus gyökerei..., 2012), de erre utal Berczeli Gábor tanulmánya is Jan Smuts-ról, amely ugyancsak a pécsi afrikánizika fénykörében látott napvilágot (in: *Harambee*, 2006). Nem tudja nem említeni az angol-búr háborúkat Búr Gábor egyébként az afrikai királyságok témakörét szemlélő tanulmányában sem (*Afrika Tanulmányok*, 2010/B).

Ugyanakkor több könyves vállalkozásról is van tudomásunk. Búr Gábor doktori dolgozata (2010/A) ugyan nem a háborúkkal, hanem azok egy sajátos következményével foglalkozik: arra igyekszik fényt deríteni, hogy a kétségkívül nem csekély büntudattal bíró korabeli brit liberális kormányzat miként egyezik ki a búrokkal, ad önkormányzatot Dél-Afrikának, és miért lesz éppen ez az angol „gesztus” a kiindulási pontja a későbbi apartheid rendszernek.

Pordány László volt dél-afrikai nagykövet, történész munkája (2005) viszont a búrok teljes történetét igyekszik összefoglalni a kezdetektől a legutóbbi időkig. Hasznos általános információs forrás, azonban a minket leginkább érdeklő két kérdéskörben – az angol-búr háborúk és azokban a magyarok részvétele, illetve a területen élő afrikai népcsoportok megismerése – számunkra csak igen keveset nyújt.

Ami a háborúk, pontosabban az utolsó nagy küzdelem részleteit illeti, azt Zicherman (*Az angol-búr háború*, 2006) jó idegen nyelvű forrásokra támaszkodó könyvéből ismerhetjük meg kellő formában és terjedelemben. Könyvét kiegészíti egy dolgozata (2007), ebben a második és látszólag az angolok teljes győzelmével végződő küzdelem ágyúit ismerteti, amelyek kiemelt szerepet játszottak a majd három éven át tartó harcok nagy csatáiban.

A dél-afrikai bennszülött népcsoportokról magyar nyelven a legtöbbet mindmáig Balázs Dénes könyvéből tudhatunk meg (*A Zambeztől délre*, 1979), amelyet teljes joggal útleírásnak álcázott tudományos munkának tekinthetünk. Benne jó képet kapunk a nevezett terület népeiről, azok nyelveiről, az európaiak előtti és Európa-mentes, illetve a koloniális történelemtől, kultúrától, vagyis megismerkedhetünk annak a sajátos világnak mint háttérnek a fő jellemzőivel, amelynek előterében az angolok és búrok gyarmatmegtartó, illetve gyarmatszerző összecsapása zajlik. (Kétségkívül sok hasznos információval szolgál az országot hosszú idő óta benépesítő bantu csoportokról D. Woltonnak a hazai kommunista diktatúra talán legnehezebb évében – 1950 – megjelent, bár mára teljesen elfeledett könyve is, azonban azt apróbb-nagyobb szakmai pontatlanságok mellett a korabeli ideológia sugallta egyoldalúságok ugyancsak tehetetlenek jelentenek esetleges forrásként való felhasználása során – a korra jellemző módon a magyar változat „az orosz nyelvű kiadás segítségével készült”, *eligazító* bevezetővel orosz szerző tollából.)

Búr Gábor egy rövidebb ismertető cikkében (2007) gondolatébresztő módon mutat rá arra az eltolódásra, ami a dél-afrikai történelem súlypontjainak megítélésé-

ben bekövetkezett: az újabb történetírás mindinkább igyekszik „leminősíteni”, egyre kisebb súlyú eseménynek feltüntetni ezt a kétségkívül Afrikában, a fekete kontinensen lefolytatott fehér-fehér háborús konfliktus-sorozatot. Jóllehet az persze minden történelmi eljelentéktelenítések ellenére is súlyos következményekkel járt magára a helyi lakosságra, főleg a zulukra vonatkozóan. Másrészt éppen Búr Gábor említett könyve (2010/A) kapcsán kiderül, a Dél-Afrikai Köztársaság további 110 évnyi történelme tekintetében is jelentős kihatással járt.

Tegyük mindehhez hozzá, viszonylag gazdag korabeli publikációs tevékenység (cikkek a sajtóban, tanulmányok, könyvek), illetve újabb kori kutatások (zömmel kezdő történészek diákköri dolgozatai) egészítik ki az eddig elmondottakat. Úgy véljük tehát, hogy a magyar részvételre vonatkozó ismeretek bemutatása előtt talán mégiscsak érdemes röviden ennek a háborúnak néhány sajátos mozzanatát, illetve összefüggését felvillantani.

Anélkül, hogy példák és dokumentumok sorozatát idéznénk fel itt, megállapíthatjuk, hogy az európai népek szinte egybehangzóan a búrokkal szimpatizáltak, jóllehet a németek esetében bizonyos politikai érdekek is fűződtek a búrok támogatásához, bár végül nyíltan egyetlen ország sem szállt szembe az angolokkal. Szinte mindenütt, amint a hazai közvéleményben is, a több száz éve Dél-Afrikában megtelepedett és mintegy 600 ezres búr telepes családok küzdelmét szabadságharcnak tekintették, amelyet ez a kis nép egy világbirodalommal vívott. (A magyarok esetében természetesen 48’ emléke is közrejátszott, mint ahogy utólag visszatekintve, az 56’-tal kapcsolatos nyugati cserbenhagyás is kelthet bennünk bizonyos reminiscenciákat...).

Más kérdés, hogy nemcsak a hatalmas létszámfölény – a mintegy 60 ezres búr hadsereggel szemben utóbb az angolok több százezer katonát vonultattak fel – okozta megítélésünk szerint azt, hogy a búrokat sikerült térdre kényszeríteni.

És még csak az sem meríti ki az okok sorát, hogy a búrok commando-inak lebírhatalatlan harci tevékenységére (amelyek a gerilla- vagy partizánharc első megjeleléseként vonultak be a történelembe) válaszként az angolok a családok (asszonyok és gyermekek) koncentrációs táborokba zárásával válaszoltak, így bírva megadásra kényszeríteni az afrikáner szabadcsapatokat. (Sok forrás eme „elmedús” emberpusztítás első megnyilvánulásaként veszi számba a brit tábornokok által elrendelt akciót, jóllehet már néhány évvel előtte, 1897-ben a spanyolok a spanyol-amerikai háború során alkalmazták azt, mintegy 300 ezer kubai bennszülöttet ugyanilyen módon táborokba zárva). Egyébként a háború után a kormány által kiadott hivatalos jelentés szerint 116.572 embert (vagyis a búr lakosság negyedrésztét) kényszerítették koncentrációs táborokba, közülük 27.927 vált áldozattá, 22 ezer fő 16 évnél fiatalabb gyermek, a többiek zömükben asszonyok. Tegyük ehhez még hozzá, hogy míg a búrok az elmúlt századok lovagias háborúviselésének stílusában például az angol hadifoglyoknak a legjobb szállásokat jelölték ki, sőt, sok esetben nem is őrizték őket, így sokan többször is megszöktek tőlük. Az angolok viszont már biológiai fegyvereket is használtak: visszavonulások során a kutakba dobálták a kolerával fertőzött hullákat.

A búrok, bár mindent megtettek, hogy szabadon élhessék életüket, ennek érdekében vonultak mind beljebb és feljebb Afrikába az angolok elől, néha egészen lehetetlen körülmények között (lásd többek között a *nagy trek*-et), azonban ragaszkodásuk sajátos archaikus paraszti életmódjukhoz, úgy tűnik, tömegeik legnagyobb részének az újabb kori gazdasági folyamatokból való kiszorulását eredményezte. Néha szinte az a benyomása a szemlélőnek, hogy az arany és a gyémánt felfedezése, amely kincskeresők tömegét vonzotta területeikre, nem csak hogy nem hozta lázba őket, egyenesen mezőgazdaságra épülő életformájuk súlyos gátját látták benne (ha persze nem is zárjuk ki, hogy ne lettek volna közöttük olyanok, akiket az efféle meggazdagodás lehetősége ne csábított volna el). Ráadásul az egyre erősödő urbanizálódás folyamatában tanyasi megtelepülési rendszerük is szinte a perifériára sodorta őket.

Más kérdés, hogy a háború lezárulása után létrejövő angol dominiumban, majd később az (1910-ben megalakuló) Dél-afrikai Unióban számos búr személyiség játszik vezető szerepet (lásd éppen a Berczeli Gábor elemezte Jan Smuts-t, aki ugyan a nagy háború utolsó évében egy búr kommandó parancsnoka volt, de később a Dél-Afrikai Unió miniszterelnöke lett, utóbb a nemzetközi politikában is szerepet játszott, sőt, Magyarországon is járt a szövetséges hatalmak megbízásából az első világháború végén).

A második angol-búr háborúnak van ugyanakkor egy mindmáig figyelmet keltő sajátos művelődéstörténeti vonulata. A világszerte ismertté vált búr személyiségek, az első háború győztes vezetője, a kis nép legendás vezetője, Paul Krüger (Bem apó nyomán Krüger apó-ként jelenik meg a korabeli magyar sajtóban), Louis Botha tábornok, a háború után transvaali miniszterelnök, a mindkét háborút végigküzdő és ugyancsak Magyarországon is járt Christiaan de Wet tábornok stb. mellett ugyanis nem annyira a háború aktív brit tábornokai (Frederik Roberts tábornok, főparancsnok, Herbert Kitchener tábornok, vezérkari főnök, a koncentrációs táborok kitervezője stb.) vonják magukra a legnagyobb figyelmet.

Sokkal inkább például Winston Churchill, aki, szinte azt mondhatjuk, Dél-Afrikában kezdte meg pályafutását, mégpedig mint a Morning Star haditudósítója. Miközben mai elemzői éppen akár ezekből az évekből is származó gazdag írásos hagyatéka alapján számos elitélendőnek tekintett megnyilvánulását, ugyancsak birodalmi törekvéseket, brit felsőbbrendűséget, a nem európai fajok lenézését, sőt, bizonyos rasszizmust szegeznek szembe a brit politikus egyébként liberálisnak mondott szemléletével.

De ennek a mindkét oldalról jelentős emberveszteségekkel járó, majd' három évig elhúzódó háborúnak mintegy a melléktermékeként jön létre a lényegében első világméretű ifjúsági mozgalom, a cserkészlet is. Hiszen Robert Baden-Powell ezredes, helyőrségi parancsnok, Mafeking város védője a tizenéves fiúkból szervezett információ-továbbító segédszolgálatot. Bi Pi meglepődve vette tudomásul, hogy ezek a hírvivés mellett lőszerhordással, élelmiszerszállítással vagy sebesültek ápolásával megbízott fiatalok milyen ügyesek és találékonyak. Más kérdés, hogy a város felmentése a kudarcot kudarokra halmozó brit hadsereg első jelentős sikere volt (leszámitva most Ladysmith-et esetét), amely rendkívüli hatást váltott ki Angliában. A

későbbiekben (már a háború után), miközben Bi Pi előadás-sorozatokat tartva járta az országot, kapcsolatba került a Boy's brigade elnevezésű mozgalommal. Jobban megismerkedve a mozgalom tevékenységével, javasolta nekik, hogy a katonai jellegű képzés helyébe inkább az erdőjárás kerüljön. Nagyon leegyszerűsítve ez jelenti a későbbi cserkészlet megszületésének pillanatát.

Sőt, az ezekben az években (pontosan 1893 és 1914 között) családostul Dél-Afrikában élő indiai ügyvéd, a legendás Mahátmá Gandhi híres erőszakmentes politikai küzdőstílusa is éppen ugyanezekben az években formálódik (ahogy ezt történelmi nyelven illik megfogalmazni: Gandhi Dél-Afrikában kísérletezte ki az együttműködés megtagadásának a politikai eszközét). Ő egyébként a háborúban az angolok oldalán egészségügyi őrmesterként volt jelen (szanitécosztagokat szervezett a háború során).

De a nagy háborúban részt vett a világhírű detektívregény író, Arthur Conan Doyle is, mint katonaeorvos, hiszen Edinburgh-ban 1875-ben orvosi diplomát szerzett, bár 1890-től már nem praktizált. Conan Doyle egy az angolok szerepét igazoló több nyelvre is lefordított röpiratot is közzé tett arra reagálva, hogy a világ elutasítóan viszonyult Anglia magatartásához. 1900-ban pedig egy könyvet is megjelentetett dél-afrikai tapasztalatairól, amely nyilvánvalóan az angol szempontokat érvényesíti, bár Zicherman (2006) hadászati szempontból objektívnek ítéli megállapításait. Az orvostörténész Schulteisz Emil viszont az író legrosszabb munkájának véli ezt a magyar nyelven is megjelent (1902) háborús beszámolót.

Másképpen jellemzi a nagy detektívregény író-t viszont Hegedüs Géza egy az interneten fellelhető írásában:

„(...) A századfordulón az angol birodalom terjeszkedő szándéka kirobbantotta az angol-búr háborút. A dél-afrikai holland parasztnok telepes államait, Transvalt és Oranjet – ahol gyémántbányákat fedeztek fel – az angolok maguknak követelték új érték-gyarmatnak. A holland parasztnok (*paraszt* hollandul: *búr*) elszántan védekeztek. Évekig tartott az a háború, a világ jó része együtt érzett a búrokkal, de a nagyhatalma csúcsára jutott angolokat nem lehetett visszatartani. Dél-Afrika akkor egy időre Anglia gyarmata lett. Az angol írók és költők egy része nagyon is lelkesedett az imperialista törekvésért. Conan Doyle is. Önkéntesként jelentkezett katonaeorvosnak, ott is töltött néhány hónapot. Közben előbb írt egy kiáltványt, hogy lelkesítse az angolokat, majd megírta a háború történetét. Persze ezt is igen érdekesen. Ezért a király lovaggá ütötte.
Ettől kezdve Sír Arthur Conan Doyle. (...)”
(Arthur Conan Doyle – 1859–1930)

Tegyük hozzá mindehhez, a később nagy nemzetközi ismertségre szert tevő, világhíres amerikai író, Jack London, 1902-ben Londonba utazott, mivel szerződése volt mint a háború tudósítójának, de mire Londonba ért, a háború befejeződött, s így helyette egyik nevezetes regényét (*The People of the Abyss*, amely 1903 augusztusában jelenik meg a londoni Macmillan-nél) írta meg inkább.

Persze az is tény, hogy a dél-afrikai történelem akkori évtizedei fölé mint egy rossz szellem magasodik a brit gyémántmágnás, Észak- és Dél-Rhodezia (ma Zam-

bia és Zimbabwe) létrehozója, a dél-afrikai hódítás és a búr leigázás legfőbb szellemi motorja, azaz Cecil Rhodes alakja. Ő kétségkívül máig ható szerepet játszik a déli országok és főleg Dél-Afrika gazdasági erejének megteremtésében, de akinek világbirodalmi álmai és brit felsőbbrendűségi szemléletmódja biztosan egyik legfőbb forrása annak az évszázados brit-afrikáner gyűlölködésnek, amelyet újabb időkre a búr népközösség folyamatosan fogyása (a legutóbbi időkben a két és fél millióból 600 ezren már emigráltak) és várható eltűnése koronáz majd meg.

* * *

Ami viszont az 1899 és 1902 között lezajlott nagy háború magyar résztvevőit illeti, e téma köré legutóbb egész sor fiatal kutató sorakozott fel. Lényegében ide sorolhatjuk Rosta Máté már említett tanulmányát (2012), amely címe szerint is e nagy háborúhoz vezető előzményeket igyekszik feltárni.

A debreceni egyetemen nemrégiben végzett Szabó-Zsoldos Gábor viszont tanulmányok sorozatában (köztük egy máris kisebb könyvnyi terjedelmű diákkori dolgozatban) járja körül néhány magyar résztvevő szerepét. Főleg a huszár főhadnagyból a búr hadsereg katonájává lett és utóbb debreceni kötődésű Péchy Tiborral foglalkozik dolgozataiban, bár egy terjedelmes könyvismertetése viszont a britek által alkalmazott koncentrációs táborra vonatkozó legújabb kutatásokkal ismerteti meg az olvasót. Tudomásunk szerint e témakörből van készülében PhD. dolgozata is.

Jó áttekintést ad a vélhetően a neves hadtörténész, Nagy Miklós Mihály ösztönzésére készült dolgozat, Sándor Barbara diákkori munkája (2007) is, amely az angol-búr háború előzményeit áttekintve, majd a *Vasárnapi Újság* művelődéstörténeti szerepét ecsetelve utóbb e jeles magyar hetilap cikkanyaga alapján veszi számba a magyar résztvevőket, és foglalja össze szereplésüket.

Még a múlt század utolsó évében hangzott el az OTDK szegedi történész szekciójában Komár Krisztián dolgozata, amely utóbb egy szegedi gyűjteményben meg is jelent (1999), és amely Rosta Máté írásához hasonlóan ugyancsak a második angol-búr háború előzményeivel (1881–1899) foglalkozik főleg gyarmatosítás-történeti jelleggel, zömében legújabb kori magyar, angol és német szakmunkák alapján.

Hasonlóképpen a nemrégiben doktorált Grünhut Zoltán az *Afrika Tanulmányok*-ban (2009) jelentetett meg (és egy internetes portálon is közzé tett) egy ugyan a témánktól messzebb vezető tanulmányt (Afrika zsidó közösségeiről), de az angol-búr háború még ebben az összefüggésben is felbukkan, mégpedig megelőlegezve egy szempontunkat, az álláspontok, illetve a táborok megválasztásának sajátos ketősségét:

„Dél-Afrika hirtelen „a lehetőségek államává” vált, gazdasági és emancipációs értelemben egyaránt. 1880 és 1910 között a 4000 fős dél-afrikai diaszpóra megtízszereződött, tömegével érkeztek a kelet-európai zsidó emigránsok, főként Litvániából, de Lengyelországból és a sorozatos zsidóellenes pogromoktól sújtott nyugat-orosz–ukrán területekről is. A bevándorlókat elsősorban az egymással rivalizáló Fokváros és Johannes-

burg szívta fel. A rövidesen kitörő angol–búr háború a zsidókat is megosztotta, mindkét oldalon százával harcoltak, s a felek közötti békeközvetítés hálátlan feladatát is egy dél-afrikai zsidó, a tehetős kereskedő, későbbi parlamenti képviselő, Sammy Marks vállalta magára.”

Visszatérve azonban a magyar részvételre, hangsúlyozzuk, hogy bár nem kívánjuk a történelmi feladatkört kisajátítani, azonban mégis csak szeretnénk megjegyezni, hogy az említett és számos más forrást is feldolgozva azt kell látnunk, a magyar résztvevők (ahogyan időnként nevezik őket: a búr-magyarok) számát illetően eléggé eltérő adatokkal találkozhatunk: 14, 15, 20, 30, sőt 50 főről is említést tesznek az egyes szerzők. Mi megpróbáltuk kigyűjteni a felbukkanó vagy itt-ott gazdagabban dokumentált neveket.

Ezek a következők: Atzél György báró (hősi halált halt), Balogh Frigyes (hősies akciót végrehajtó katona), Bartha Albert (1877-1960, későbbi magas rangú katonatiszt, sőt hadügyminiszter az első világháború végén, az angol- búr háborúban való részvételének a ténye egy életrajzot kivéve lényegében nem dokumentálható), Bornemissza Pál (brit oldalon mint az idegen katonai attasék vezetője, de mindkét oldalon jótéteményeiről nevezetes), Bornemissza Kálmán báró (?), Bulyovszky Károly (Gyulafalvi, hivatásos katona, az angol-búr háborúban újságíró, utóbb könyvet publikált), Edvi Illés Gyula (huszárcapitány), Fekete Jenő (pécsi születésű mérnök), Ferenczy Mihály (újságíró), Fleischer Pál (Kecskemét, magyar harcos a búr szabadságharcban, ?), Gössing Géza (a magyar csapat tisztje – a natali Utrecht múzeum emléktábláján: Gassing), Gössing György (előbbi testvére), Grünfeld (a Pester Lloyd tudósítója), Henel, JF (? lásd: Szabó Kristóf cikkét), Illrich-Rittmeister (???, bizonytalan, neve alapján nem magyar – a natali Utrecht múzeum emléktábláján szerepel magyarként, talán ő az Illés – lásd: Szabó Kristóf cikkét), Jans(S)en Lajos (műegyetemi hallgató), Kéméndy Elemér (angol oldalon), Luzsénszky Félix báró (a magyar csapat parancsnoka, hazatérése után cikkeket írt, előadás sorozatokat tartott), Mészáros Pál (lásd: Szabó Kristóf cikkét), Mrcsic, Lucca (? a natali Utrecht múzeum emléktábláján magyarként szerepel), Péchy Tibor (péchújfalvi, 1868–1924, a magyar csapat tisztje), Propper János (angol oldalon), Simon Vilmos (a német légió parancsnoka, hazatérése után két könyvet is publikált), Szabó (? hadnagy, főhadnagy), Szigethy Lajos (korábban honvédfőhadnagy, angol hadifogságba esett, hazatért, és könyvet írt), Vadász Lajos (angol oldalon), Wass Albert (II.) gróf (1881–1902, igen fiatalon hős halált halt), Zilinszky József (máshol Zlinszky András). Továbbá két a háborúban is érintett polgári személyről tudunk még: Laubner Károly (házi-tanító Honig Ferencnél, Dél-Afrika: 1896–1899), Honig Ferenc (a dinamitgyár mérnöke, Dél-Afrika: 1895-1900).

Mindent összegezve: vélhetően 30 vagy annál több magyar résztvevője lehetett tehát a nagy háborúnak, hiszen minden bizonnyal voltak/lehettek olyanok, akiknek a neve nem maradt fenn semmiféle dokumentumban. Persze a húszegynéhány név fölötti számok megadása továbbra is a feltételezések világába tartozik, és nem lehet tényként számba venni.

Mindemellett hadd szögezzük le, a korabeli sajtónak a jelek szerint gazdag, de minden eddig fényre került dokumentuma mellett és ellenére is megítélésünk szerint továbbra is nagyjából feltáratlan cikkanyaga (a *Vasárnapi Újság*on kívül lásd pl. a Szabó-Zsoldos Gábor által hivatkozott *Debreczeni Újság*, *Debreczeni Friss Újság*, *Magyar Szalon*, *Szalon*, *Új Debreczeni Friss Újság*, *Világkrónika*, c.. periodikákat, továbbá *A Földgömb*, a *Földrajzi Közlemények*, a *Budapesti Szemle* stb. folyóiratokat és bizonyára az egész korabeli sajtót) szolgál/szolgálhat még majd a továbbiakban hasznos forrásul.

Itt kell kitérnünk Tefner Zoltán egyébként rendkívüli figyelmet érdemlő tanulmányára (Valóság, 2002), amely a témát visszafelé fordítva a magyar (illetve osztrák) mentalitástörténetet veszi szemügyre az angol-búr háborút illető sajtó-reagálások tükrében. Illetve éppen az a bökkenő, hogy csak néhány lap, az osztrák *Neue Freie Presse*, másrészt zömmel a magyar *Pesti Napló*, a *Nemzet*, illetve *Magyar Nemzet*, kisebb részben az *Egyetértés*, a *Kis Újság* és a *Magyarország* cikkeire alapozódik az okfejtés (talán más források is felhasználásra kerültek az egyébként igen elmélyült elemzéseket tartalmazó dolgozat elkészítésekor, azonban a közleményben ez a vélhető tény az olvasó előtt rejtve marad). Így a dolgozat, úgy tűnik, véletlenszerű forrásválasztások alapján született meg (a korábban felsorolt lapok egyike, sőt az újabban favorizált *Vasárnapi Újság* anyaga sem kerül be a hivatkozások sorába). Ez azért is különös, mert a választott lapok pedig a megjelölt címke ellenére némileg túllépnek a liberális kereteken. Más kérdés, hogy a *liberális* megjelölés értelmezésének történelmi változása okán (vagyis elválasztandó a szó 19. századi fogalmát 20-21. századi értelmétől) célszerűbb lenne – akár az egész magyar történettudományban – bevezetni a *szabad-elvű* helyett a *szabadság-elvű* kifejezést (hiszen a 19. századi nemzeti liberalizmus lényegében nem az emberek és intézményeik általános „felszabadulására” irányult főképpen, hanem az osztrákoktól való „megszabadulásra” = nemzeti függetlenségre).

De visszalépve témánk saját kereteinek körébe, úgy gondoljuk, nem szabad megfeledkeznünk arról sem, hogy a háború több magyar résztvevője írt eseménykrónikákban és hadtörténeti elemzésekben gazdag beszámolót, amelyek alapos feldolgozása akár nemzetközi szinten is megérné egy misét. E kötetek gyakorlatilag szinte egyszerre (Bulyovszky 1901, Simon 1901, 1903, Szigethy 1902, tegyük hozzá, hogy Conan Doyle 1902, illetve a meggyőződéses angolbarát Duka Tivadar 1901) láttak napvilágot. Így a korabeli érdeklődő olvasó afrikai vonatkozásban soha nem látott információk gazdagsággal kerülhetett szembe.

E könyvek, már a résztvevői beszámolók, több szempontból is magas dokumentációs értékkel bírnak. Képet varázsolnak a korabeli Dél-Afrika életéről (bár a bennszülött lakosságról viszonylag kevés az információ, csak a fehérek mellé került szöveganyag bukkan elő bennük). Másrészt nyilvánvalóan sorjáznak a számos tanulságos tényanyagot tartalmazó háborús emlékek. De a kötetekben nem ritka a hadtörténeti elemzés sem. Simon első munkája (*A búr szabadságharc*, 1901) lényegében a háború története, az események leírása, a csaták elemzése, személyes emlékek híján.

Szeretnénk röviden foglalkozni azzal a kérdéssel is, amely a magyar névsor olvastán már felbukkan, amikor zárójelben egy-egy név mellé odaírtuk, hogy *angol*

*oldal*on. Vagyis arra a polarizálódásra utaltunk, amely nyilvánvalóan természetes módon jelenik meg a küzdő felek esetében (még a Cambridge-ben tanuló és angol-szász orientációjú Jan Smuts is szemléletet vált, legalábbis a háború idejére, és egy kommandó parancsnoka lesz, amint azt már említettük, fokföldi betörésekre is vállalkozva, lásd Berczeli 2006).

De ez a polarizálódás a magyar résztvevők esetében is világosan megnyilvánul. A háborúban részt vevő magyarok zöme búrpartí, néhányan azonban angol oldalon állnak. Erről a választási lehetőségről az eddig felfedezett legkorábbi információ Kémény Elemér levele, *Vasárnapi Ujság*, 1900. szeptember). Conan Doyle angolok melletti elkötelezettsége nyilvánvaló, viszont első látásra meglepő, hogy az ugyan Angliában végleg megtelepedett, de mégis csak 48-as emigráns Duka Tivadar (mellesleg Körösi Csoma hagyatékának összegyűjtője és közreadója) képviseli a leginkább angolbaráti pólust, aki a sajtóban közzétett levelek sorával próbálja a közvéleményt áthangolni, azt megértetni, hogy a magyar 48' és az angol-búr háború összehasonlítása tévedés, és a búrok merevségükben milyen politikai hibákat követtek el, és ezért az angolok miért kényszerültek a háború eszközéhez nyúlni. E leveleit kötetbe is összegyűjti, azonban nem igen hallgatnak rá, utolsó írásai a kötet jelzései szerint kéziratban maradnak. Ő maga pedig végül elhallgat. Erős elkötelezettségét egyébként magyarázza, hiszen mint az Angol-Keletindiai Hadsereg nyugalmazott főtörzsorvososa utóbb Londonban telepedett meg. Ausztráliában élő fia, Albert pedig orvos századosként részt vett a Queensland gyarmat által kiküldött lovasított gyalogság harmadik századában Elands River Camp védelmében, sebesülten is folyamatosan operálta a nagy veszteségeket szenvedő egység katonáit, amiért utóbb megkapta az egyik legmagasabb brit tiszti kitüntetést. Duka és az angol-búr háború témáját illetően Paczolay Gyula könyvében (1998) találunk információkat, illetve az angolbarát álláspont kérdését – Dukát középpontba állítva – viszont részletesen és alaposan Szabó-Zsoldos elemzi egyik cikkében (A második angol-búr háború... , 2011).

A későbbi hazai elemzések között is találunk angolpárti vagy kiegyensúlyozó jellegű megállapításokat. Somogyi József (*A Földgömb*, 1930) ugyan az arany és a gyémánt hazájáról kíván szólni, nagy ívű történeti képsor nyomán a következőket állapítja meg:

„...a búr hadjárat Európaszerte nagy rokonszenvet keltett a búrok iránt s az angolokat kegyetlen zsarnokként állították be. Ez a megállapítás azonban nélkülözi a tárgyilagosságot. Tény, hogy a búr kegyes, istenfélő és serény fajta, de – rabszolgákat tartott olyan korban, amikor ez már régen embertelenségnek számított. Ezzel szemben *az angolok igen jelentősen javítottak a fekete bennszülött sorsán*: uralmuknak – ha eltekintünk minden gazdasági és politikai sikerüktől – ez az egyetlen tény igen erős erkölcsi alapot nyújt.”

A sok tényező történelmi helyzetet ma már mindenképpen összetettebbnek ítéljük, semmint hogy könnyű ítéleteket mondhatnánk. Nem mintha e sorok írója minden áron védeni akarná a búrokat, de a rabszolgaság feladása esetükben is egy bizo-

nyosan göcsörtösen zajló folyamat eredménye lehetett, amelynek idejét és mértékét ma már igen nehéz megállapítani. Az viszont tény, hogy a nagy háború előkészületeként az angolok folyamatosan bujtogatták a bantu népeket, főleg a zulukat a búrok ellen, amelyek következtében évtizedeken át ezerszámra pusztultak el afrikaiak a többnyire egyenlőtlen küzdelmek során.

Ami a hazai történelmi érdeklődést illeti, igen alapos, szinte monográfiaméretű munka Hegedűs Pál öt terjedelmes szakaszban közzétett, a történelmi eseményekre és az ország gazdaságára, állami berendezkedésére, közlekedésére, bányászatára is kitérő dolgozata, azonban megjelenésének időpontja folytán (1900, *Budapesti Szemle*) a jó szemű szerző még sok mindennek a végkimenetelét nem láthatta. Itt most ezért inkább a Hóman Bálint szerkesztette négykötetes *Egyetemes Történelemből* Iványi-Grünwald összefoglalását (1937) szeretnénk idézni, amely, úgy tűnik, helyel-közzel egybevág a dél-afrikai történelmi átalakulások mai megítélésével, bár a háborús atrocitások említésének elkerülése folytán inkább kiegyensúlyozó és némi-
leg angolbarát szemlélet érvényesül benne:

„Dél-Afrika hollandi telepesei, a búrok, a XIX. században kerültek angol fennhatóság alá, minthogy azonban nem voltak megelégedve az angol kormányzó bennszülőtteket támogató és sokszor búr-ellenes politikájával, a harmincas-egyvenes években északra vonultak, az Oranje, Vaal folyókon átkelve, ahol Oranje és Transvaal szabad államot alapították... Az angol-búr ellentét kiélesedett, amikor Krügeret választották a transvaali köztársaság elnökévé s ő a teljes elzárkózás politikáját követte. Megnehezítette ezt az elzárkózást a transvaali arany- és gyémántmezők felfedezése, aminek a következménye az angol vállalkozók és munkások ezreinek beözönlése lett. A bevándorlóknak Krüger nem adott polgárjogot és választójogot. Ezek sorában volt Cecil Rhodes is, egy angol lelkész fia, aki meggazdagodva bányavállalkozásain, nagy befolyásra tett szert a dél-afrikai gyarmat közéletében. Az ő kezdeményezésére foglalták el az angol telepesek a Transvaaltól észak-keletre fekvő területeket 1889-ben és később ezt a gyarmatot róla nevezték el Rhodésiának... Amikor dél-afrikai miniszterelnök lett, megbízta barátját, dr. Jamesont, hogy egy szabad csapattal törjön be Transvaalba. A 800 főnyi csapatot azonban 1896 január elején a búrok elfogták. Ez a kudarc Angliában felháborodást keltett... A reváns hívei... elégtételt követeltek, e hangulat irodalmi kifejezője Kipling volt, akinek magatartása éles ellentétben állt az előbbi évtizedek angol íróinak békés, humanista irányával. Az angol bevándorlók politikai jogainak megtagadása ürügyet szolgáltatott a fegyveres fellépésre. A hadiszerecske kezdetben a hazájukat védő bátor búrok fegyvereinek kedvezett és Anglia csodálkozva láthatta, hogy jóformán egész Európa a búr győzelmet ünnepelte... Roberts és Kitshener tábornokok vezetése alatt (*azonban*) az angol csapatok megfordították a hadiszerecskét... Az angol liberálisok és pacifisták tömeggyűléseken tiltakoztak a hódító csapatok barbár módszerei ellen. Csakhamar könnyítettek a búr lakosság helyzetén, a felkelők vezetői pedig belátták az ellenállás hiábavaló voltát és 1902-ben békét kötöttek Angliával, elismerték az angol kormány fennhatóságát, ezzel szemben visszakapták birtokaikat...”

* * *

Az angol-búr háború hazai hatásai között egészen sajátos vonulatot képez az, amit a magyar, illetve magyar nyelvű irodalom világában érhetünk tetten, legyen szó akár íróról, költőről, vagy idegen nyelvekből lefordított művekről.

Néhány véletlenszerűen fellelt részletből világosan kirajzolódik, a búrok szabadságharca mily népszerű volt a múlt század első évtizedeiben. Kosztolányi 1930-ban írta *Öreg pap* c. kis elbeszélését, amelynek elejéről idézünk:

„Gyermekkoromban még angol-búr háborút játszottunk. Az egyik fél volt a „maroknyi szabadságszerető” búr nép, a másik az angol, a „zsarnok”, aki lábbal tiporja a hősoket.

Egy vasárnap, minekelőtte templomba mentünk volna, az osztályban gyülekeztünk.

Akkor is kitört az angol-búr háború.

Általában mindenki búr akart lenni. Az erősek, a markosok, az erőszakosak azonnal kinevezték magukat búr fölkelőkké, harcosokat toboroztak zászlójuk alá, s az a néhány fiú, aki tétovázott, elmélázott, a gyöngé és csenevész, a természeti kiválasztódás és a többség rémuralma folytán, angol lett. Nekem is többnyire ez a szerep jutott. Ezt annak idején váltig szégyelltem. Nem is mertem bevallani senkinek. Csak most beszélem el, miután időközben sikerült tájékozódnom, hogy nem is olyan roppant szégyen ahhoz a néphez tartozni, mely megteremtette a szabadelvűséget, a világkereskedelmet, és olyan férfiakat ajándékozott a világnak, mint Hume, Newton és Shakespeare. Hogy a búrok mit műveltek azalatt, arról nincs tudomásom.

Aztán az iskolai viadaloiban a harc eshetősége olyan volt, hogy több hősiség kellett angolnak lenni, mint búrnak. Az arány itt tudniillik teljesen megfordítódott. A „maroknyi szabadságszerető” nép basáskodott, püfölte-pofozta az angolokat, gyomrozta a zsarnokokat, akik szegények már az első pillanatban a földön heverték. (...)”

A jeles felvidéki magyar író, Csuka Zoltán még 1943-ban is így ír:

„(...) Itt, az Erzsébet-park mellett éltem mindaddig, amíg a sors a nagy alföldi városból Erdélybe nem vetett. A gyermekek életében a „Pál utcai fiúk” korszaka volt ez, az angol-búr háború romantikus korszaka, s bizony, mi is hamarosan megtaláltuk a magunk „grundját”, ahol jó volt játszani a pirosak és fehérek háborúját. A Pál utcai fiúkat csak jóval később olvastam, de a korszak nem is a betűkben élt, hanem az időben és a levegőben; az a romantikus, lovagias háborúsdi korszak volt ez, amely pár évvel később a nagyok világháborújában ütötte fel talán utoljára a fejét, és azóta nyomtalanul eltűnt. (...)”

Egy az internetre bejegyzett, de egyébként könyvtárakban megtalálhatatlan kötetből (*A történelmi Magyarország sírásói*) származó részlethez kapcsolódik egy idézet, amely megjelölése szerint Kohn-Kerekes Árpád terrorista naplójából származik:

„Én, Kohn-Kerekes Árpád, születtem Losoncon, vallásom izr., foglalkozásom vasesztergályos. Atyám és anyám, három nőtestvéremmel együtt engem is felneveltek. Testvéreim velem együtt a vallást már atyámtól fogva nem tartottuk. Egyik nővérem is keresztény emberhez ment férjhez (...) Édesanyámnak én voltam a negyedik és egyetlen fiúszületője. A lábamtól a fejemig lángvörös színt játszottam, amiért is mindig vörös rókának csúfol-

tak. Ahogy szüleim mesélték, makrancos, rossz gyerek voltam, ami miatt sokat ki is kaptam. (...) amikor betöltöttem a hat évet, szüleim beírtak az elemi iskola első osztályába, de makrancosságom itt sem tudott elhagyni, s ezért állandóan rossz bizonyítványt vittem haza. A katonádsi játékhoz óriási kedvem volt, úgy, hogy éjjel-nappal eljátszottam volna az angol-búr háborút vagy hasonló játékokat gyerektársaimmal.”

Hadd tegyük ehhez hozzá – némi meglepetéssel – legutolsó idézetünket, mégpedig Pünkösti Árpád írásából:

„(...) Mátyás (*azaz Rákosi Mátyás, bsz*) már kisgyerekként rendkívül makacs és nagyon érdeklődő. Alig várja, hogy iskolába járhasson. Gyorsan megtanul olvasni – számolni már tudott –, és még hétéves sincs, amikor esténként ő olvassa fel a kovácsműhelyben az újságból az angol-búr háború híreit. „Mint a szivacs a vizet, úgy nyeltem a tudnivalókat. Az iskolaévek kezdetén a tankönyveket, ahogy megkaptam, faltam, mint az izgalmas regényeket, s valamennyit végigolvastam az első héten.” Később a történelemkönyvekre vetette magát. A rengeteg olvasás nyugtalanította az apját. Az orvos megerősítette, hogy a gyermek számára ártalmas a sok könyv – lopva kellett hát olvasnia. (...)”

Ezeknek az idézeteknek a jegyében már talán nem meglepő, ha megemlítjük, hogy a búrok történelmi tragédiája magyar versekben is helyet kap. Szalay Károly korabeli újságíró kétségtelenül nem túl tehetséges és különösebb figyelmet nem érdemlő költő. Mindemellert művelődéstörténeti szempontból viszont némi figyelmet érdemel Arany János eposzainak stílusára emlékeztető, nyolcsoros szakaszokban írott két versezete, amely hangvételében, sőt a bukás sejtetésében is negyvennyolcas reminiscenciákat ébreszt bennünk:

*„Ti vagytok a napja sötét Afrikának,
Véreteket ontó búr szabadsághősök!
Századok viharja, kiktől elszakasztott:
Ősapáitok is régi ismerősök.
Azok észak, míg ti távol déli tájnak
Vagytok szabadságért lángoló vitézi,
S a hanyatló század kalmárlelkű népe
Halálmegvetések ámulattal nézi.*

(...)

*Szent a zászló, melyért véretek ontjátok!
Míg egy búr marad, csak ezt lobogtassátok!
Szíveink, míg nemes örömtől dobognak:
Néma imádattal tekintünk reátok;
S ha magyar nem volnék, búr szeretnék lenni,
– Nincsen ilyen két nép széles e világon –
S mikor a szabadság búcsót vesz a földtől:
Mi leszünk utolsó katonái, látom!”*

(A búrokhoz, 1900)

„(...)
Sötét Afrikában láng csapkod az égig,
Tüzes sziporkái igáig elszállnak...
A vén Európa hatalmasi nézik,
S összedugott kézzel tanakodva várnak.
Kiki saját házát félti a szikrától,
Nézve, hogyan készül a szabadság sírja,
Melyért a dicső búr – nem félve haláltól! –
Elvézrik, hogy nevét csillagokba írja!”
(Sötét Afrikában, 1900)

Legyünk őszinték, a 16 éves Kosztolányi Dezső alábbi korai versében pontosan ugyanazt a patriarkális színezetet érhetjük tetten, mint ami Szalay versezeteit is jellemzi. Más kérdés, hogy Petőfire vagy Aranyra ütő nyelvhasználatában, ritmusmegoldásában mégis csak jóval „versebb” ez az előzőeknél:

„Ó búrok, ha én most csak húszéves lennék,
közétek de édes örömet elmennék,
csatáról csatára vinném zászlótokat,
pirosló véremmel védném Hazátokat.”
(1901)

Az angol-búr háborút egészen más, kicsit cinikus, afféle csasztuska vagy inkább kuplé szövegű megfogalmazásban idézi fel Ady Endre. Az elsőt sokat idézik, a másiktól többnyire megfedkeznek:

„Ördöge van Roberts úrnak:
Mindjárt vége lesz a búrnak.
Az a vége minden napnak,
Hogy a búrok jól kikapnak,
Az a vége moll-nak, dur-nak,
Vége lesz a hősi búrnak,
Az a vége. S óh, mi átok,
Gyérülnek a búrbarátok,
Vicc sem terem a »búr« szóra:
Közeleg a búcsú-óra...
A lapokban – óh, mi rém a –
Meggzúnik a legjobb téma,
Szegény búrok... méltán sírunk:
Miről írunk, miről írunk?..”
(Búrok)

„Két hét múlva – megjósolom – meglássák!
Általános lesz az angolbarátság,
Búrok harcát hívni fogják »merény«-nek,
Ladysmith lesz példája az erénynek,
A búroknak mind kiadjuk az utat –
Mért engedték legyőzteni magukat?...”
(Új irány)

E versek első olvasásra szinte angolbarátnak tűnnek, de ha jobban megfigyeljük, az ironikus megfogalmazás mit vesz célba, azt látjuk, hogy „Roberts úrnak (az angol főparancsnoknak) ördöge van”, – „gyérülnek a búr barátok”, „általános lesz az angolbarátság”, merénynek nevezik majd a búrok harcát, Ladysmith felmentése lesz a méltatásra érdemes tény (a George White tábornok városparancsnok által védett helyiséget Buller tábornok menti fel majd négy hónapnyi búr ostromlás után, 1899. október 29. – 1900. február 28.), vagyis végül lefekszünk az angol világbirodalom előtt... tehát inkább valamiféle világtörténelmi pesszimizmust sugároznak ezek az ironikus kis versek, amely éppen hogy nem bürellenességre utal.

Szinte csak közvetítőleg jegyezzük meg, hogy az angol-búr háború kapcsán, szinte Adyra rímelve, keletkezik egy mára kideríthetetlen forrású urbánus folklór vagy inkább kuplé szöveg, amely utóbb a folkorizálódás folyamatába kerül, különféle változatai teremnek (magam is emlékszem rá, hogy hallottam már valahol). Lássunk tehát egy szövegpéldát (egy blogból), amelyek *Pozsi Zsonglőr* jegyez, és a Horthy korszak kuplóját, a búrkiflit, no meg a nagyapját emlegeti benne bevezetésképpen:

„,Söprik a pápai utcát
Masiroznak a katonák.
Száztizzenhat éves barna kislány,
(no de) foga sincs már,
sétál a regiment után.
Kérdi tőle a kapitány:
Hova-hova barna kislány?
Miért kérdezi tőlem a kapitány,
a kapitány?
Megyek a szeretőm után.
Kérdi tőle a kapitány:
Hova-hova barna kislány?
Miért kérdezi tőlem a kapitány,
a kapitány?
Megyek a szeretőm után.
(...)
(Mert) a rézköszörű homorúja
a rézhomorú köszörűje
a Brigitta seprűje
a schlosser, a vadász,

*a borbély, a fodrász,
a líra, a próza,
a bécsi Schwimmer Róza,
a Weiss Mannfréd és Kühne,
a régi rendszer bűne,
a búr, a búr, a búrkalappal,
Hindenburg a vaskalappal
sétál a regiment után.
Száztizenhat éves barna kislány,
(no de) foga sincs már,
sétál a regiment után.”*

P. Zs. ezt tehát a nagypapa változataként jegyzi, de még további három változatot is bemutat. Azonban itt inkább arra utalunk, hogy ez a szövegtípus az irodalmat is bejárta. Így például a Kosztolányi-kutató Sárközi Éva egy cikkében utal arra, hogy a szöveget megjeleníti Ottlik Géza is az *Iskola a határon* c. regényében:

*„Söprik a pápai utcát, masíroznak a katonák.
A 116 éves barna kislány,
a rétes, a pite, a guten appetite,
a Bedy-Schwimmer Róza,
a három deci szóda,
a Bak sör, a Dreher,
a budai pipás Péter,
a rézköszörű-homorulda,
a gőzhororú- köszörülde,
a briketta seprűje, a borbély,
a fodrász, a cipész, a cukrász,
a kisfrász, a nagyfrász,
a búr, a búr a búrkalappal,
a strucc a vastragaccsal
mennek a regiment után.
Meggérdezi a kapitány:
hová mész te barna kislány?
Mért kérdezi a kapitány, a kapitány?
Megyek a szeretőm után.”*

Sőt, a szövegre utal Tandori Dezső egy az interneten is megtalálható igen sajátos, mondhatnám jobb híján, szürrealisztikus jellegű szövegében:

„Vagy ha magához az Úrhoz kell menni az u. p. helyre (a mennyekbe? hova?) az utolsó szóért. Melyet az Úr, kinek-kinek másképp, más-más kalapokban mond ki. Afrikaiaknak, Versace-rajongóknak, jekatyerinburgiaknak, bécsieknek, oxfordiaknak, stratfordiaknak, budapestieknek (?) más-más kalapban, hogy értsék.

A budapestiek nagyon sokat megérték/megértettek már. Sok kalapban fogadják el az Úr utolsó postáját. (Az Úr van más-más kalapban? A budapestiek is! A budapestiek urak. Szép Ernő fotója nagyon jó, Babits felesége készítette, *Szép Ernő kalapban van.*)

Ottlíknál:
Ottlík, 4. a búr, a búr, a búrkalappal, Károly király az érckalappal (kb.).
Érckalapos: bürokrácia.
(Ez utóbbi humort sem kedvelem.)”

S ki tudja, vajon milyen szerepe lehetett e szövegek (akár a nem ismert őseredeti) keletkezésében annak a búr háborúhoz visszacsatoló ténynek, hogy Péchy Tibor már említett „egykori búr szabadságharcos hagyatékából” a budapesti Hadtörténeti Múzeumban ki van állítva egy, „a transvaal szabadállam jelvényével ellátott búr hadseregbeli kalap.”

De visszatérve Ady Endréhez, nagy íróink-költőink közül talán ő érintette legtöbbet írásaiban a búr témakört. Csak néhány jellemző részletet áll módunkban idézni ezekből, bár szeretnénk ráirányítani a figyelmet arra, hogy a már említett cinikus, fanyar humorú világ-pesszimizmus mintha ezeket az írásokat is folyamatosan áthatná:

„Asszonybáború

Óriási veszély fenyegeti a búr nemzetet. Nem tudta összetörni a zsarnok hatalom, s most ölelő karok fogják megfojtani.
A készülő katasztrófáról a következő táviratot vettük:
Liverpool Post jelenti bur asszonyok általános felkelest terveznek angolok ellen. Krueger es Joubert nem lebeszelhetik asszonyokat.
E néhány szóból egy nemzet katasztrófája sír felénk. Látjuk a véget, a bukást, szinte elképzeljük a fejleményeket.
Most a következő táviratokat várjuk:

I. *London.* Kormány elhatározta minden áron békét kötni. Angol katonák gavallérosan kijelentették: inkább meghalnak, de asszonyok ellen nem harcolnak.

II. *Ladysmith.* Ma itt aláírták a békeokmányt. Búrok nevében *Krüger anyó* írta alá, illetve keresztvonásával látta el. Angolok fizetnek kétszázmillió hadisarcot, mely búr női hadapródiskola felállítására fordítatik.

III. *Praetoria.* A búr parlamentet az asszonyok feloszlatták. Alkotmányrevízió várható.
Búr dajkaegylet kimondta, hogy részt kér magának a kormányhatalomból.

IV. *London.* Fokvárosban a forradalom kitört. A nők olyan hatalmat kívánnak maguknak, mint amilyen a transzváli asszonyoknak van. A férfiak tömegesen szállanak hajóra.

V. *London.* Ma volt a búrokkal való békekötés ötödik évfordulója. Viktória királynő ez alkalomból táviratilag üdvözölte Transzvál szabad nő-állam elnöknőjét, II. Krüger-Amáliát.

VI. *Berlin* (1910.) A Reuter ügynökségnek jelentik, hogy Praetoriában bizonyos Joubert nevű férfi, Krüger Amália búr radikális képviselő férje, öngyilkos lett. Valaha szebb napokat látott, s a tíz évvel ezelőtt lefolyt angol-búr háborúban elég jó neve volt.
A későbbi alkotmányváltozás őt is a családi élet apró léhaságainak terére szorította, de itt

sokat kellett szenvednie erőszakos és zsarnokoskodó nejétől. Neje tegnap kávédarálással bízta meg, de munkájával nem volt megelégedve. Joubert, aki különben nagyon érzékeny kedélyű ember, szívére vette a dolgot, s ez bírta rá végzetes tettének elkövetésére.”

(A búrok veszélyben, *Szabadság*, 1900. február 17.)

„Hajtják ökreiket fel észak felé a kivert, a kiüldözött, a hazátlan búrok. Viaskodik bennem két hatalmas érzés. Az egyik emlék már ugyan. Jó szülők és lelkes tanárok szurdalták a szívembe, s minden egyes szúrásnak nevet is adtak: szabadság, haza, függetlenség, áldozat, hősiesség stb. Minden szúrás behegedt. Nem édes-fájdalmas érzés ez már egyik sem, csak emlék...

...A másik érzés az erősebb s talán igazabb is. Aki él - éljen!... Lakmározzék az élő, pihenjen a halott. Éljen az erős, vesszen a gyöngö! Minden élőnek egy élet adatott. Ezt az egyet ne áldozza fel másért. Szép élet a samaritánusoké is, de szebb volt a német rablólovagoké. A természet adta a gyöngét - táplálékul az erőseknek. Ám azért összeszorul a szívem... Kietlen éjszakában húzódik a levert had. Nem zokog, csak csuklik az ember, roskad az öszvér, ordítanak az ökrök... A szomorú sereg lármáját visszaadja a vadállatok ordítása. Mintha sírjába menne ez a szomorú menet... Lent, délen lángoló majorok, tanyák világolnak a kietlen éjszakába. Idehallik a részeg angol katonák győzelmi nótája. Kíséri a gyászmenetet egy ismeretlen, vad vidékre, száraz fővényű, sivár tengerfenékre... Búcsúznak a búrok Búrországtól...

Ejh, találnak más hazát!...”

(Hétről hétre, *Szabadság*, 1900. június 3.)

„A búroktól e héten megvontunk minden erkölcsi támogatást. Játszhatják odalenn már kis gerilla játékaikat, mi már nem bánjuk. Megátalkodott búrbarátok is frontot csináltak. Úriember ma már az anyacsászárné tervein aggódik, vagy Seymour tengernagy sorsát latolgatja. A pártalakulás még a kezdet stádiumában van. Annyi bizonyos, hogy a boxerekre kevés jut a búroktól megvont erkölcsi támogatásból.

A *Zenta* sorsán aggódunk még, meg a trieszti bakákén. Vén háború-smokkok azonban már Európát is osztják. A Müllerájban, Magyar Királyban beszerezték Kína hiteles térképét – a legújabb tagosítások is benne vannak.

A térképeken aztán folyik a világharc.”

(Hétről hétre, *Szabadság*, 1900. június 24.)

„Ma kaptunk egy levelet Rochefort-tól, a franciák szájhős politikusától, aki a búrok megmentésére szólítja fel a világsajtót. Hát ez sem lehetetlenebb terv, mint amaz...”

(Pecsétek és egyebek, *Szabadság*, 1901. január 9.)

„(...) Néha nagyon istentelen gondolatok szállják meg az embert. Különösen olyankor, mikor affélét lát, amivel a búrok vádolják meg az angolokat. Az angol sereg megritkulva hátrál.

A búrok üldözik s lövöldözik őket. Mikor már nincs segedelem, az angolok előkerítik az elfogott búr asszonyokat és gyermekeket. Ezeket hagyják leghátul. Öljék ezeket a búrok!... Így járunk mi is, kik a liberális, a radikális haladás hívei vagyunk. Mikor már

ellenségeink nem tudnak velünk vitázni, elénkbe rakják a vallást, az erkölcsöt, a történelmet, a párducos ősoket. No most már tessék ütni – gondolják Ők magukban. (...)”
(A hétről, *Nagyváradi Napló*, 1902. április 27.)

Mindezek mellett és ezeken túl Ady idevágó legnagyobb erejű írásának (*A Jim bálvány*) a mondandója viszont nem másra, mint az egész témakörből kifelejtett afrikai népekre igyekszik rányitni a szemünket. Vagyis azokra, akiknek felderítése a gazdag sajtó-, irodalmi és szakirodalmi anyagban kezdetben egyik kitűzött célja volt jelen tanulmány írójának, de amelynek teljesítése a sajnálatosan csekély adalék folytán most elmarad.

(Közbevetőleg álljon itt az angol-búr háborúk, illetve általában a dél-afrikai angol hódítások egy egészen sajátos paradoxona: Baden-Powell egy fából kifaragott afrikai „lánc” egyetlen szemének mintázatából alkotja meg a cserkészlet szimbólumát. Eredetije egy tizenkét láb hosszúságú, több ezer, dél-afrikai sárgafából készített, nyersbőr zsinórra felfűzött gyöngyből összeállított füzér, amelyet az utolsó zulu törzsfők egyike, Cetshwayo fia, Dinuzulu (és nem Dinizulu!) viselt annak idején ünnepi alkalmakkor a nyakában hatalmas jelképeként. És amelyet a zulukkal vívott 1888-as csatában hadisarcként szerzett meg tőle az akkor még kapitány besorolású Baden-Powell.)

De íme, olvassuk el Ady írását:

„Transvaalban, egyik híres csatamezőn, szobrot állítottak valamely elesett angol generálisnak. Közelen volt a szoborhoz, esetlegesen a Hendrics van Krüjter majorja. Hendrich van Krüjter százados volt az angol-búr háború idején. Egyébként aféle bibliai búr paraszt, súlyosbítva egy régi nemesi név gőgjével. A mikor a generális szobrát leleplezték a síkon, a Krüjter-majorban némaság lakozott. Este későn Hendrich van Krüjter elé került Jim, a néger istállófiú.

Hendrich van Krüjter rárivallt a fekete suhanczra:

– Hol jártál délelőtt óta, te fekete gazember?

A néger suhancz megijedt s szaporán mondókázott:

– Uram, jöttek hatalmas angolok, ágyúkkal, zászlókkal. S azután egy olyan díszes úr, mintha császár lett volna, beszélt. Rögtön erre egy vasembert láttunk, olyan volt, mint egy isten. Most is ott van uram s épen a mi majorunkra néz.

– Gazember, hát nem megkereszteltettek téged tavaly? Nem emlékszel mit mondott a lelkész úr? „Faragott képet ne csinálj magadnak, hogy azt imádjad.” Az angol urak pogány hóhérok, s ha te még egyszer az elé a bálvány elé mégy, le foglak löni, mint egy kutyát.

Jim remegett, de éjszakánként mégiscsak elcsalta magához a szobor. Jim nem sejtette, hogy az egy vitéz, halott angol generális. Ő tíz méteres távolból nézte az ércszobrot s mivel ezt fehérarczú imádkozóktól látta egyszer a városban, letérdelt.

Így térdelve kapta egy holdvilágos éjszakán Jimet a gazdája. Hendrich van Krüjternek puska volt a vállán. Indulatosan kapta le a puskát s a szoborra lőtt. Csattant a fegyver s hidegen kaczagva, alig csattanva üzent vissza a golyó a szoborról. Hindrich van Krüjter még kétszer lőtt rá a szoborra hasztalanul. A negyedik golyóval végre mérgében Jimet

lőtte keresztül. Ez sikerült, de a szobor másnap is a helyén állott s Hendrich van Krüjter nagyon sajnálta Jimet, a ki alapjában becsületes, hű néger szolga volt.”

(A Jim bálványa, 1907. szeptember, – e szöveggel kapcsolatban megjegyezzük, amelyet egyébként sokat idéznek mostanában különféle internetes blogokban, hogy csak a *Huszdik század* portálon található meg, eredeti közléshelye felderíthetetlen, egyetlen gyűjteményes kiadásban sem szerepel!)

Ady nagy erejű rövid írásának üzenete elháríthatatlanul egy másik spontán, önkéntelen Afrika-értő írásra emlékezteti e tanulmány íróját, amellyel ugyan kilépünk az angol-búr háborúk tematikai köréből. Kosztolányi Dezső, miközben 1922-ben az első valódi afrikai kritikai regényt, az antillai származású, de hosszú éveken át Afrikában hivatalnokoskodó mulatt René Maran *Batouala*-ját fordítja, a regénnyel való találkozásról „elkövet” egy glosszát. Ebben olvashatjuk:

„(...) Az imént kaptam meg Maran Renének *Batouala* című regényét, melyet a Goncourt Akadémia megkoszorúzott, íme, a néger regény, a néger író. Bevallom, az utóbbi jobban érdekel, mint az előbbi. Egy ember, ki évezredek hallgatásából emelkedik ki és gyón, százötvenmillió társa közül először, nekünk is hozzáférhető nyelven, egy afrikai lélek, ki fekete atyafiairól beszél, azoknak a nevében, kik sokkal többen vannak a földgolyón, mint németek, franciák, angolok együttléve. (...) Mindenekelőtt költő, ki tisztában van az írás mivoltával. Nem röpiratot ad ki a néger politikai harcáról. Ez rokonszenves. Csak éppen tollhegygel érinti bevezetőjében, hogy a gyarmatokon az emberek ezrei táplálkoznak a meg nem emésztett kukoricamagokból, melyeket a katonalovak trágyájából szedegetnek ki. Regényében egyaránt távol áll feketéktől, fehérrektől. Arcokat, mozdulatokat, ösztönöket figyel. Az európaiak nagyon messze esnek tőlük, s vagy sunyi gazembereknek látják őket, vagy vajákosoknak, vagy neveltséges alakoknak, kik szemükön fekete, sárga, kék szemüveget viselnek, s lábukat utálatos bőrökbe varrják. (...)”

(René Maran: Milyen négereket láttam?, *Pesti Hírlap*, 1922. május 5.)

Az Afrika-értő magyar költők során előre lépve innen szinte lépéstávolságra sincs már maga Babits Mihály. Nevezetes verse különös érzéssel idézi meg a számára ismeretlen, mitikus, archaikus világot, amely félelemmel tölti el a költőt, bár a költemény utolsó soraiban mintha már nemcsak Afrikára, hanem az egész modern világra is utalna:

„(...) *Négerök ülnek a folyóparton,
boszorkányok susogásától nehéz az éjszaka,
nem hallod a dobokat, a dobokat?
Áfrika, Afrika
különös állatok sírnak a ketrecekből,
a folyó csillog, mint egy meleg mocsár,*

*a fű mászik, a kígyók merednek
valami bálvány előtt.*

*Ó, kedvesem, csak titkos kígyók, titkos kígyók
ne csuszkálnának itt minden bokorban,
a bálványok torzák és naivok és nevetségesek
Áfrika, Afrika
de nem tudunk már nevetni rajtuk,
ketten vagyunk majdnem egyedül,
mindenfelől késeket fennek
ebben a rémes és gyerekes világban”.*
(Áfriká, Áfriká)

Babits ugyanakkor ugyanebben a korszakában két olyan verssel is meglepi eme írásmű szerzőjét, amelyben Leo Frobenius, a nagy német afrikanista etnológus elméleti elképzeléseinek visszhangját sejtí. Az általa megalkotott kulcsszó, a *paideuma* értelmezése kb. „kultúrlélek”, amelyhez a megragadottság (*Ergriffenheit*) kifejezést kapcsolja: vagyis minket, embereket a kultúra magához ragad, magához vonz, és így annak elsősorban hordozóivá és nem teremtői válunk. S mit ír valójában Babits?

*„Ki úgy véled, nyomot hagysz a világnak,
kérdezd a szőnyeget mely dupla lábad
nehezét únja s rimét ismeri:
marad-e rajta valami magadból,
vagy csak az utcán cipődre ragadt por
amit emlékül továbbadsz neki”*
(Csak postás voltál)

Még döbbenetesebb az óhatatlan gondolati egyezés híres versében:

*„Nem az énekes szüli a dalt:
A dal szüli énekesét...”*
(Mint forró csontok a máglyán)

De újra csak visszalépve a búrokhoz, Afrikához, van a tarsolyunkban még néhány figyelemre méltó adalék. Wass Albert memoárjaiban a nagypjáról emlékezve idézi fel a nagy dél-afrikai háborúban hősi halált halt nagybátyját, apja testvérét, akit ugyancsak Wass Albertnek hívtak:

„...Este aztán megmondta. Idősebb fiát, aki szemefénye volt, Apám egyetlen fiútestvérét, a búr háború vitte el. A párizsi egyetemen tanult, a Sorbonne-on, és amikor az angolok rátámadtak az Afrikában meglepedett holland gazdákra, a búrokra, elszánt szabadságharcuk a hatalmas Angliával szemben megérintette a francia ifjúság szívét. Albert is vállalta a harcot a búrok védelmében. Néhány hétre rá (Nagypám tudott

róla, de titokban tartotta Nagyanyámtól) egy angol százados jelentkezett Budapesten, az Országházban, az angol kormány részvétét jelentette be Nagyapámnak, és sűrű bocsánatkérés közepette tudomására hozta, hogy fiát, Gróf Wass Albertet az ő katonái lölték le, amikor át akart szökni a búrokhoz. Felszólítására, hogy adja meg magát, pisztollyal felelt, mire az angol katonák tüzet nyitottak reá és lelőtték lováról. A zsebében talált tárgyakat, sajnálkozások közepette átadta az angol százados Nagyapámnak. Hogy Nagy-mama mikor tudta meg, arról soha nem beszélt Nagyapám. De megmutatta a kolozsvári Farkas utcában lévő háromszáz éves református templom falán díszelgő fehér márványtáblát Albert nevével s fölötte a Wass címerrel, amit a püspök tétetett oda, hogy hősi áldozatának emléke maradjon. „Igazi Wass volt - mondta Nagyapám -, úgy élt, mint egy Wass és úgy halt meg, mint egy Wass. Büszke lehetsz, hogy a nevét viseled.” (...)

(Voltam)

De nem mehetünk el Kittenberger Kálmán híres opusának egy rövid megjegyzése mellett sem, hiszen abban ugyancsak erőteljesen élénk rajzolódik a búrok rendkívül erőteljes, bár elsősorban az archaikus paraszti életformához való ragaszkodásukból fakadó szabadságszeretete, amely azonban nemcsak egy hódító világbirodalom korlátlan terjeszkedése, de a felsejlő újkori átalakulások miatt is pusztulásra van ítélve:

„Milyen óriási feltűnést keltett Kilima-Ndjaro tövében, mikor 1904. év őszén az angol uralomba beletörődni nem akaró délafrikai búrok egy kis, nyugtalanvérű töredéke a jellegzetes délafrikai nagy szekerekkel a partoktól Kilimandjáromig, majd (a) Meru-hegység lábáig hatolt el, hogy ott magának új otthont alapítson. Igaz, hogy nem 16 pár „sózott” ökör („sózott”-nak nevezték a délafrikaiakat azt az állatot, amely a parti-lázat már kiállotta), hanem a hatóság által kirendelt bennszülöttek százai vontatták, tolták előre a leg-többjét.”

(A megváltozott Afrika, 1930, 7. old.)

Alig egy évvel Kittenberger nagy sikerű könyvének megjelenése előtt Dél-Afrikában járt nagy nemzetközi szakmai konferencia okán Papp Károly nemzetközi hírű magyar geológus (bár módjában állt utóbb be is utazni az országot). Utóbb nevezetes útjáról egy kis könyvecskét (1930) adott ki. Ebből kitűnik, hogy a szakembert nyilvánvalóan nem történelmi kérdések foglalkoztatták elsősorban, mindemellett a nagy távoli ország geológiai jellemzése előtt tudóshoz méltóan foglalja össze dióhéjban Dél-Afrika múltját, és egy bekezdésben pusztán a tényekre szorítkozva ismerteti az angol erőfölény jegyében lezárult majd három éves második háborút is.

A magyarországi angolbarátság sajátos megnyilvánulásának kell tekintenünk viszont azt a kis alkalmi alkotást, amely a cserkészetet megalapító Baden-Powellt a középpontba állítva három felvonásban idézi fel Mafeking város ostromát. Erdélyi Gyula *Cserkészvér* c. művét azonban vélhetően tájékozatlanságból eredően számos tévedés terheli: többek között a kis kötet előszavában a Kongó folyó mellékére hívja olvasóit, majd azt állítja, hogy „hét hosszú hónapon át óriási erőfeszítéssel vissza tudta tartani a támadó búr hadsereget, azonban a túlerővel szemben, élelmiszer és lőszer fogytán, kapitulálni volt kénytelen.” Jóllehet legjobb tudomásunk szerint a

Mafekinget 217 napig védő ezredesi rangú helyőrségi parancsnokot a város felmentéséért utóbb vezérőrnagynak nevezték ki, és nemzeti hősként ünnepelték. A legnagyobb furcsaság azonban az egészben az, hogy az ezredes figuráját Erdélyi nem egy hozzá hű afrikai, hanem egy cigány fiúval ellenpontozza, aki a darab végén hősi halált hal (legjobb tudomásunk szerint ugyanis 110 évvel ezelőtt – ma nem tudjuk, mi a helyzet – cigányok nem éltek Dél-Afrikában, tehát itt afféle magyaros *colour local* megteremtéséről lehet csak szó!). Mindemellett eme színmű a Jamboree színműpályázatán dicsérő elismerésben részesült.

Hasonló furcsaságnak kell tekintenünk, amikor német író regényének mintájára az angol-búr háborút megjáró magyar fiatal története kerekedik ki a szemünk előtt (lásd a bibliográfiában Földes Géza átdolgozását, 1900). Ugyanilyen kísérletnek lehetünk a szemtanúi, ha belelapozunk a Gauss (Garády) Viktor átdolgozta, a *Búrok földjén* c. és 1905-ben másodszorra is megjelent ifjúsági regénybe, amelynek történelmi háttérét a Jameson betörés (1896) adja, de amelynek az eredeti (német) forrását nem sikerült felkutatni. A búr „divathullámra” a kalapot azonban minden bizonnyal a mindmáig oly népszerű német kalandregényíró, May Károly akkor és egyetlen alkalommal megjelent könyve, *A puskás búr* (1901, németül: *Die Boer van het Roer*, 1897) teszi fel. Más művekkel ellentétben szokatlan módon itt egy pár lapnyi történelmi áttekintést is kapunk, majd az író szokásos módon a dolgok közepébe vág, bár a német utazó nevét a mű végéig sem tudjuk meg: a fordulatos kisregény azt a jelenléte eleveníti fel, amelyről korábban már esett szó, a nyilvánvalóan búrokkal szimpatizáló német származású utazó, vagyis a főszereplő egyszer csak az angolok szította zulu-búr összeütközés középpontjába kerül.

Külön elemzést érdemelnének azok a magyar nyelvre lefordított regények, amelyekben témánk feldolgozásra kerül. Itt befejezésül csak futólag említhetjük most, hogy a negyvenes években megjelent magyarul is Olive Schreiner (1855–1920) huszonevésen alkotott világhírű regénye, *Az Afrikában történt* (1942, eredetileg: 1883), és amelyből 2004-ben film is készült, de amely (az író nő háború-ellenes magatartásából is következően) nem foglalkozik a háborúkkal, bár a búrok későbbi drámákat sejtető életéről láttelepszerű képet kaphatunk benne. Ugyanígy teljesen feledésbe merült a búr apától és francia anyától Párizsban született Stuart Cloete (1897–1976) is, akinek a regényeit egykor milliós példányszámban adták el, és akinek két első, az angol-búr háborúkat is érintő prózai alkotása (*Egy nép elindul*, 1939, *A harcos nép*, 1940) Schreiner művéhez hasonlóan ugyancsak ezekben az években napvilágot látott magyar nyelven is.

Ami az újabb időköt illeti, a két Nobel-díjas dél-afrikai fehér író, Nadine Gordimer és John Maxwell Cotzee tudomásunk szerint nem foglalkozik műveiben az angol-búr háborúkkal. Viszont az ugyancsak világhírű búr író, André Brink, akinek három regénye is napvilágot látott még a nyolcvanas-kilencvenes években nálunk, harmadikként kiadott viszonylag bonyolult szövéssű könyvében (*Homokba írt történet*, 1998), egy hosszabb részletben, afféle emlékezésképpen felidézi az angol-búr háborúk korszakát. Nem feledkezhetünk meg legvégül a nálunk is vagy harminc könyvvel jelen lévő, világszerte rendkívül népszerű, populáris, romantikus és krimi jellegű

műveket egyaránt alkotó Wilbur Smithről (1933-) sem. Ő ugyan Zambiában született, azonban Dél-Afrikában tanult, és például első regényében (*Amikor az oroszlán zabál*, 1964, magyarul: 1993) ugyancsak felidézi az angol-búr háborúk korát, de más műveiben (*Mennydörgés*, *A kard hatalma* stb.) is foglalkozik az angol-búr ellentétekkel.

* * *

Szemlénk végére érve, nagy általánosságban vagy inkább összefoglalóan vajon mit tehetnénk még hozzá a bemutatott vagy éppen csak felvillantott történelmi-kulturális faktumokhoz?

Talán annyit, hogy bár az afrikanisztika – leszámítva most a pécsi Afrika Kutatóközpontot, mint szakterületünk jelenlegi legfontosabb próbálkozását – nem jelenik meg önálló diszciplínaként egyetlen hazai felsőoktatási intézmény palettáján sem, és így lényegében nem része a hivatalos, akadémiai jellegű tudományosságnak, azonban ha mélyebbre ásunk, mégiscsak kiderül, rendkívüli kincsek rejlenek a magyar művelődés régebbi és újabb korszakaiban Afrika vagy akár éppen a búrok története vonatkozásában is. ☀

Idézett és felhasznált művek jegyzéke

ADY Endre

- 1994 | Versek (Búrok, Új irány), in: *Ady Endre összes versei*, Budapest, Osiris-Századvég, 499, 500. old.
- 1900 | A búrok veszélyben (publicisztika), *Szabadság*, február 17. (Összegyűjtött prózai írások, I. kötet, 208. szám)
- 1900 | Hétről hétre, *Szabadság*, június 3. (Összegyűjtött prózai írások, I. kötet, 238. szám)
- 1900 | Hétről hétre, *Szabadság*, június 24. (Összegyűjtött prózai írások, I. kötet, 244. szám)
- 1901 | Pecsétek és egyebek, *Szabadság*, január 9. (Összegyűjtött prózai írások, I. kötet, 338. szám)
- 1902 | A hétről, *Nagyváradai Napló*, április 27.. (Összegyűjtött prózai írások, ? kötet, 44. szám)
- 1904 | Harc a regényhősök miatt, *Budapesti Napló*, július 27. (Összegyűjtött prózai írások, ? kötet, 41. szám)
- 1907 | A Jim bálványa, Huszadik Század internetes portál.

ANON

- 1900 | Magyar ember levele a dél-afrikai háborúból, *Vasárnapi Újság*, 47. évf., 39. szám, 645-646. old. (Kéméndy Elemér levele)
- 1905² | *A búrok földjén* (alcím: Elbeszélés a magyar ifjúság számára), németből átdolg. Gauss (Garády) Viktor, Budapest, Singer és Wolfner, 137 old.

BABITS Mihály

- 1995 | Áfriká, Áfriká, – Csak postás voltál, – Mint forró csontok a máglyán, in: *Összegyűjtött versei*, Budapest, Osiris-Századvég, 381-382, 399-400, 408-409. old.

BALÁZS Dénes

- 1979 | *A Zambeziől délre*. Egy földrajzkutató utazásai Afrika déli országaiban, Budapest, Gondolat, 415 old. (Világjárók 120)

BARTÓK Béla

- 2006 | *Bartók és az arab népzene*, szerk.: KÁRPÁTHY János, Budapest, UNESCO/Európai Folklor Intézet, CD-ROM.

BÁLINT István János

- 2005 | *A történelmi Magyarország sírásói*, melléklet: Részlet – Krohn-Kerekes Árpád terrorista naplója, lásd az interneten.

- BENCZE László
1993 | Hosszú forró béke – angolok a búrok ellen, *Élet és Tudomány*, 44. szám, október 29, 1381-1383. old.
- BERCZELI Gábor
2006 | Afrika és Trianon: gyarmati találkozások Magyarországon, 1918-19, in: Sebestyén Éva – Szombathy Zoltán – Tarrósy István szerk./ed.: *Harambee*. Tanulmányok Füssi Nagy Géza 60. születésnapjára, Pécs, Publikon Könyvek, 44-57. old.
- BIERNACZKY János
2002 | *Frobenius-kommentárok*. Megjegyzések Leo Frobenius 1933-ban megjelent *Kulturgeschichte Afrikas* című műve magyar fordításához, Budapest, Mundus Magyar Egyetemi Kiadó, 189 old. (Paiduma: 115-122. old.)
- BRINK, P. André
1998 | *Homokba írt történet*, ford. Bethlen János, Budapest, Magvető, 565 old. (eredetileg: *Imaginations of Sand*, 1996)
- BULYOVSZKY Károly (Gyulafalvi)
1901 | *Boer-angol tűzben*, Budapest, Athenaeum Rt Könyvnyomdája, 174 old.
- BÚR, Gábor
2010/A | *Az apartheid születése*. A gyarmati önkormányzat visszaállítására Dél-Afrikában, 1906–1907, Budapest, L'Harmattan, 164 old.
2010/B | Afrikai birodalmak, *Afrika Tanulmányok*, IV. évf., 4. szám, 5-19. old.
2011 | Dél-Afrika 1906-1907-es önkormányzathoz juttatásának historiográfiájához, in: *Afrika-történeti tanulmányok*, Budapest, Mundus Novus Könyvek, 227-235. old. (eredetileg: *Africana Hungarica*, 2007, 2. évf., 1-2. szám, 45-53. old.)
- CARNEIRO, Robert L.
+1981 | Herbert Spencer as an anthropologist, *The Journal of the Libertarian Studies*, Vol. V, No. 2, Spring, pp 153-210. old.
- CLOETE, Stuart
1939 | *Egy nép elindul*, Budapest, Dante Könyvkiadó, ford. Boldizsár Iván, 463 old. (eredetileg: *Turning Wheels*, 1937)
1940 | *A harcok népe*, ford. Bálint György, Budapest, Dante Könyvkiadó, 468 old. (eredetileg: *Watch for the dawn*, 1939)
- CSUKA Zoltán
1943 | Óratorony a szállások felett, *Kalangya*, XII. évf., május 15, 5. szám, ...-... old. (lásd az interneten)
- DAVIDSON, Basil
1960 | The Discovery of African History, *Africa Today*, Vol. 7., No. 1, 5-6. old.
- DOYLE, Arthur Conan
1902 | *A dél-afrikai háború. Annak okai és vezetése*, ford. Aliquis, Budapest, Szilágyi Béla bizománya, 164 old. (eredetileg: *The Great Boer War*, 1902)
- DUKA Tivadar
1901 | *Levelek a boer-angol háborúból*, Budapest, Hornyánszky, 49 old.
- ERDÉLYI Gyula
1933 | *Cserkészvér*. Színmű az angol-búr háború idejéből. Három felvonásban, Budapest, Madách Nyomda, 35 old.
- FÓNAGY Iván szerk. és ford.
1942 | *Wawiri. Primitív népek költészete*, Budapest, Bibliotheca, 143 old.

FÖLDES Géza (1857–1937)

1900 | *A búrok magyar vitéze*. Egy magyar fiú kalandos története, Wildenstein műve után átdolgozta: –, Budapest, Lampel R. (Wodianer F. és Fiai) Rt, 184 old. + 4 tábla. (eredeti német mű: Kurt Klausmann Anton Oskar WILDENSTEIN: *Dolf, der Burenhekl*).

FROBENIUS, Leo

1928 | *Erlebte Erdteile*, IV. kötet: *Paideuma*, Frankfurt am M.

GÁTHY Vera

1987 | *Gandhi*, 2. átdolgozott és bővített kiadás, Budapest, Akadémiai Kiadó, 194 old + 7 tábla.

GRÜNHUT Zoltán

2009 | Afrika zsidó közösségeiről, *Afrika Tanulmányok*, 3. évf., 1. szám, 22-27. old.(lásd még: *Magen* politikai közéleti portál Izrael Államról)

HEGEDŰS Géza

n. d. (1999–2010) | Arthur Conan Doyle (1859–1930), az interneten, copyright: László Zoltán, e-mail: literatura.hu.

HEGEDŰS Pál

1900 | A Dél-Afrikai kérdés, *Budapesti Szemle*, I. közl.: 282. szám, június, 321-349, II. közl.: 283. szám, július, 28-66, III. közl.: 284. szám, augusztus, 200-238, IV. közl.: 285. szám, szeptember, 357-398, V. közl.: 286. szám, október, 30-53. old.

IVÁNYI-GRÜNWALD Béla

1937 | Második fejezet: Anglia a fokozódó imperialista ellentétek korában. A hármastant kialakulása, in: Hóman Bálint: *Egyetemes történet IV. A legújabb kor története*. Harmadik könyv: *Az európai rendtől a káoszig*, Negyedik rész: *A nagy összeütközések kifejlődése*, Budapest, a Magyar Szemle kiadása, 584-585. old.

JANKÓ János

1887 | Nő-utazók Afrikában, *Fővárosi Lapok*, 24, 743-744. old.

1887 | A Kongó név eredete, *Földrajzi közlemények*, 505-509. old.

1888 | Afrika és a magyarok, *Budapesti Szemle*, 53. sz., 423-438. old.

1888 | Az Uelle-kérdés, *Földrajzi Közlemények*, 16, 53-70. old.

1890 | A fellah, *Budapesti Szemle*, 64, 391-415. old. (új kiadás: in: Bodrogi Tibor szerk.: *Messzi népek magyar kutatói*, 2. köt., Budapest, 1978, 56-121. old.)

1890 | *A Nilus Deltája*. A Delta földtani és földrajzi felépülése, *Magyar Állami Földtani Intézet Évkönyve*, VIII. köt., 119 old.

1891 | A Gróf Benyovszky-irodalom anyagáról, *Századok*, 718-735, 797-808. old.

1891 | *Stanley utazásai, kalandjai és felfedezései Afrikában*, Stanley eredeti művei alapján, Burdo életrajzi vázlatának felhasználásával, Budapest, Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Rt, Eggenberger-féle Könyvkereskedés, 281 old. (újabb kiadása: 1907)

1894 | Benyovszky emlékiratainak legújabb kiadása, *Századok*, 448-457. old.

KERÉNYI Károly

1939 | *Paideuma*, *Paideuma* (Leipzig), 1, Juli, Heft 4, 157-158. old. (kéziratos magyar ford.: Lukács János, az AKKP archívumában)

KITTENBERGER Kálmán

1930 | *A megváltozott Afrika*, Budapest, Franklin Társulat, 375 old.

KOMÁR Krisztián

1999 | A második angol-búr háború előzményei (1881-1899), in: Zsoldos Sándor szerk.: *Diákkori Dolgozatok*, I. köt, Szeged, JATE – Gradus ad Parnassum kvk, 41-63. old.

KOSZTOLÁNYI Dezső

1901 | Ó búrok, ha én most csak húszéves lennék (költ.), in: *Kosztolányi Dezső Összes Versei*, Budapest, Osiris, 2005.

1922 | René Maran: Milyen négereket láttam?, *Pesti Hírlap*, 1922. május 5.

1930 | Az öreg pap (elb.), *Magyar Magazin*, 3. évf., 18. szám, október 15, 5-7. old.

LAMPERT Mónika

2007 | Afrika vonzásában: Bartók Béla biskrai gyűjtőútja, *Magyar Zene*, 44. évf., 3. szám, 343-353. old.

MAGYAR László

2012 | *Utazása Dél-Afrika belsejében az 1849–1957-es években*, közreadja: Sebestyén Éva, Budapest, Balassi Kiadó, 332 old.

MAY Károly

1901 | *A puskás búr*, ford. Szekrényi Lajos, Budapest, magánkiadás (Pallas RT Nyomdája), 172 old. (eredeti német változat: *Der Boer van het Roer*, in: *Auf fremden Pfaden – Különös utazások – c. gyűjteményes kötetben*, 1897, amely egy korábbi – Emma Pollmer – álnéven megjelentetett változatra megy vissza: *Der Africander. Ein Abenteuer in Südafrika* (Az afrikáner. Kaland Dél-Afrikában), 1894)

PAPP Károly

1930 | *A dél-afrikai egyetemek*, Budapest, Bethlen Gábor Irodalmi és Nyomdai RT, 35 old.

PARK, Mungo

1816 | Park utazása Afrika belső tartományaiban, in: Kiss János szerk.: *Nevezetes utazások Tárháza – I. köt. Park utazása Afrikába*’ belső tartományaiban, Bourbon’, Frantzia, ’s Javan’ szigeteiről és Dahom-Országáról szálló némely tudósításokkal együtt, Pest, pp 376 + 6. old., 1 tábla.

n. d. (1929) | *A Gambiától a Nigerig*, ford Halász Gyula, Budapest, Franklin – Társulat, 144 old. (Világjárók. Utazások és kalandok – sorozat)

PORDÁNY László

2005 | *A búrok és az apartheid*, Lakitelek, Antológia Kiadó, 258 old.

POZSI

2009 | Söprök a pápai utcát, *Pozsi Zsonglőr blogja*, március 30, 1-4 old. (interneten)

PÜNKÖSTI Árpád

2003 | A szerelmes Rákosi, *Forrás*, október, 35. évf., 10. szám, 92-106. old. (búrokról: 93. old.) (interneten is)

RADNÓTI Miklós

1944 | *Karunga, a holtak ura*. Néger mesék, Budapest, Pharos, 262 old. (Új kiadás: 1957, Budapest, Európa, 166 old. + 5 t., 1970, Népek meséi)

RÉGI Tamás

2007 | A magyar Afrika-kutatás tudománytörténetének története, *Africana Hungarica*, 3-4, 147-156. old.

RÓNAY Jácint

1996 | *Napló (Válogatás)*, sajtó alá rendezte és az utószót írta: Hölvényi György, Budapest – Pannonhalma, Magyar Egyháztörténeti Enciklopédia Munkaközösség, 389 old (Magyar Lászlóról: 176-179, 184, 224. old.)

RÓNAY Jácint – COOLEY, W. D.

1854 | Extracts from the Letters of an Hungarian Traveller in Central Africa, *Journal of the Royal Geographical Society of London*, Vol. 24, pp. 271-275. old.

ROSTA Máté

2012 | Az angol-búr konfliktus gyökerei, az 1899-1902-es dél-afrikai háború előzményei, *Afrika Tanulmányok*, VI. évf., 2. szám, 94-114. old.

SÁNDOR Barbara

2008 | Az angol-búr háború magyar résztvevői a Vasárnapi Újságban, *Hallgatói Közlemények* (ZMNE Tudományos Lapja), XI, 4, 291-302. old.

SCHREINER, Olive

1942 | *Afrikában történt*, ford. Nagypál István, Budapest, Dante Könyvkiadó, 351 old. (eredetileg: *The Story of an African Farm*, 1883)

SCHULTEISZ Emil

1997 | Pitavaltól Conan Doyle-ig, in: *Az orvoslás kulturtörténetéből*, Budapest – Piliscsaba, MATI, 76-79. old.

SEBESTYÉN Éva

2008 | *Kaland és kutatás Afrikában. Magyar László életrajza*, Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 288 old.

2008 (szerk. és bev.) Magyar László: *Útinaplója és levelei Afrika belsejéből*, közreadja: Sebestyén Éva, Budapest, Balassi Kiadó – Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára, 151 old.

SEBESTYÉN Éva lásd MAGYAR László 2012

SIMON Vilmos

1902 | *A búr szabadságharc*, Budapest, Belvárosi Könyvnyomda, 133 old.

1903 | *Élményeim az angol-búr háborúban*, Budapest, magánkiadás, Árpád Nyomda, 224 old.

SMITH, Wilbur (Észak-Rhodesia/Zambia, 1933–)

1992 | *A kard hatalma*, Budapest, Delej Kiadó, 882 old.

1993 | *Amikor az oroszlán zabál*, Budapest, Delej Kiadó, 581 old.

1994 | *Mennydörgés*, Budapest, Delej Kiadó, 525 old.

SOMOGYI József

1930 | Az arany és a gyémánt hazája, *A Földgömb*, pp 201-206. old.

SPENCER, Herbert (1820–1903)

1909 | *Alapvető elvek*, ford. Jónás János, Budapest, Grill Károly Könyvkiadóvállalata, 672 old. (eredetileg: *First Principles*, 1862)

SPENCER, Herbert (1820–1903) – DUNCAN, David (1839–1923)

1875 | *African Races (other than Arab) (Pygmies, Bantu, equatorial hybrid tribes, Sudanic peoples, Nilotics, Nilo-Hamitics, Fulani, Khoisan)*, classified and arranged by Herbert Spencer, compiled and abstracted by David Duncan et al, London – Edinburgh, Williams and Norgate Co, pp II + 47 old., 1930-as kiadás: London, Williams and Norgate Co, pp II + 47 old. (Descriptive Sociology, Uncivilized Societies 2, más besorolás: Descriptive sociology or groups of sociological facts / 4, African races, I. 4.)

SZABÓ Kristóf

2008 | Magyar önkéntesek a búr háborúban, www.netlabor.hu/roncskutatas, ???

SZABÓ-ZSOLDOS Gábor

2008 | Egy debreceni a búrok oldalán, *A Debreceni Déri Múzeum Évkönyve*, 67-73. old.

2009 | Egy magyar a búrok oldalán. A második angol-búr háború Péchy Tibor szemszögéből, OTDK dolgozat, 60 old. (lásd az interneten)

2011 | XIII. Leó pápa unokaöccse a második angol-búr háború harcterein? (A debreceni Péchy Tibor dél-afrikai tevékenysége a közvélemény tükrében), *Debreceni Szemle*, 19, 3, július, 280-288. old.

2011 | A második angol-búr háború (1899–1902) és Magyarország a sajtó és a közvélemény tükrében, in: Antos Balázs – Tamás Ágnes szerk.: *Szemelvények ötszáz év magyar történelméből*. A III. modern kori magyar történeti PhD-konferencia tanulmányai, 269-279. old.

2011 | A koncentrációs tábor: a modernizáció eszköze?, *Klió*, 20. évf., 4. szám, 94-99. old.

SZALAY Károly

1901 | Versek (A búrokhoz, Sötét Afrikában), in: *A magam útján*. Költemények, Budapest, Lampel, 79-80, 80-81. old.

SZIGETHY Lajos

1902 | *Búr földön*. *Egy magyar harcos dél-afrikai élményei*, Sopron, Röttig Gusztáv Könyvnyomdája, 137 old.

TANDORI Dezső

2011 | *Utolsó posta Budapest*, Budapest, PIM, Digitális Irodalmi Múzeum. (lásd az interneten)

TEFNER Zoltán

2002 | Külpolitika, népcsoport, tömegtájékoztatás. Az osztrák-magyar liberális sajtó és a második búr háború, *Valóság*, 45. évf., 6. szám, 33-60. old.

TORDAY, Emil

1924 | *Afrikai emlékek*. *Egy Afrika-kutató naplójából*, Budapest, Világirodalom, 320 old. (A hat világrész. Útikalandok és felfedezések, 13)

1930 | *African races: Pygmies, Bantu, Equatorial hybrid tribes, Sudanic peoples, Nilotics, Nilo-Hamitics, Fulani, Khoisan*. (Re-issue of the volume originally compiled by Dr David Duncan, entirely rewritten. Spencer descriptive sociology, 4), London, Williams & Norgate, pp IV + 385. old.

v. SZABÓ Kristóf

2002 | Magyar önkéntesek a búr háborúban, *Magyar Élet* (Ausztrália), június 13, 5. old.

WASS Albert

n. d. | Hadd szóljak most Nagyapámról, in: *Voltam* (emlékiratok), részletek az interneten.

WOLTON, Douglas

1950 | *Merre tart Dél-Afrika?*, ford. Veress Pál, Budapest, Művelt Nép Kiadó, 151 old.

ZICHERMAN István

2006 | *Az angol-búr háború, 1899–1902*, Ano kiadó, 200 old.

2007 | Az angol-búr háború ágyúí, *A XX. Század Fegyveres Konfliktusai. Hadtörténeti Mail Újság*, 1. évf., 8. szám, 1-33. old. (lásd az interneten)

Szerkesztői megjegyzés

Az Afrika Tanulmányokban eddig alkalmazott gyakorlattól ezen írásmű esetén eltérünk. Ennek oka, hogy szerzőnek az eddigi gyakorlattól eltérő álláspontja szerint az interneten megtalálható anyagok esetében a hosszú bonyolult html-kódok megjelölése felesleges, mivel az adott írásművek szerzője nevének és a cikk címének a Google keresőbe való beírása elegendő a forrás megtalálásához. A szerkesztőség ezzel az állásponttal ugyan nem ért egyet, de a szerző által választott megoldást annak kifejezett kívánságára meghagyta.

English Abstract

The Boer People in Hungarian Cultural History

At the beginning of the 20th century in Hungary the events of the Second Anglo-Boer War was followed with a great attention. Not only the press, but poets, writers, even scholars widely reacted to it, because it had evoked the memory of the Hungarian War of Independence in 1848. In his study the author surveys the contemporary responses on the basis of wide resource recovery, but he responds to the written manifestations by the recently intensified attention in Hungary toward the topic as well. In connection with this archival and analytical data collection he refers to the historiographic points of view (commando or partisan struggle, concentration camp etc.) that came to the fore in Hungarian research, which during the last two centuries not only historians, but a number of graduate and/or PhD students chose as a topic for essays or dissertations.

A szerzőről

néprajzkutató, afrikanista
ny. egy. docens, kandidátus
felelős szerkesztő (AHU Magyar
Afrika-Tudás Tár elektronikus
könyvtár)

About the Author

Ethnographer, Africanist
Retired Associate Professor, C.Sc.
Executive Editor (AHU Hungarian
Africa Knowledge Store, e-library)

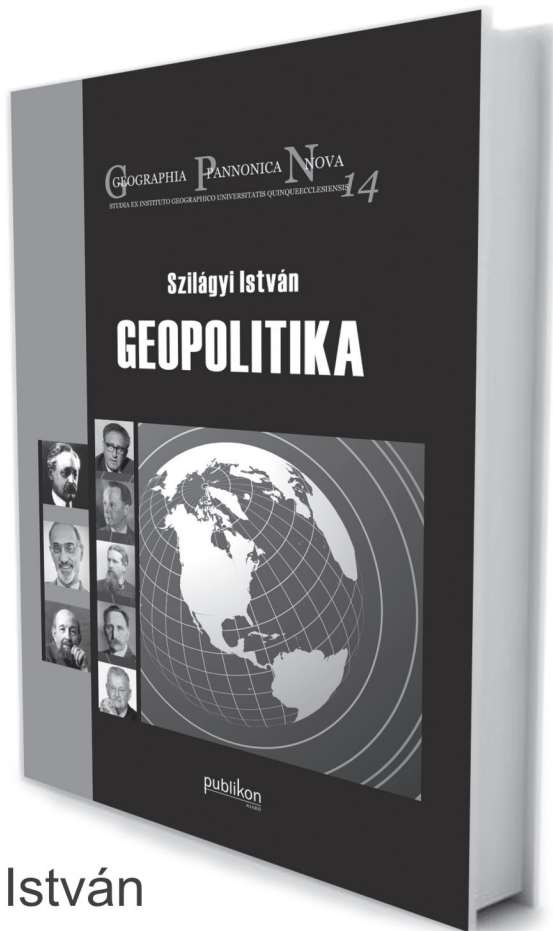
biernaczky.szilard@munduspress.hu

Hetedhét ország meséi

Mesék és történetek,
Kicsiknek és Nagyoknak,
szereletről, méltányosságról,
barátságról és igazságról,
kultúrákról és népekről.

Keresse a kötetet az Alexandra Könyvruházakban,
a független könyvesboltokban és az internetes portálokon
vagy rendelje meg a Publikon Kiadótól a www.publikon.hu oldalon.

Szilágyi István

GEOPOLITIKA

Az elmúlt évtizedekben a közéletben és a közbeszédben, a politikai elemzők és a politikusok, a gazdasági szakértők és a közgazdászok, az újságírók és a hírmagyarázók, a geográfusok és a történészek, a társadalomtudósok és a természettudományok képviselői körében a mindennapos érintkezés során divatossá vált a geopolitika szó használata.

A százéves múltra visszatekintő fogalom újjászületése öröndetes jelenség. A geopolitika mibenlétére vonatkozóan azonban különböző nézetekkel, értelmezésekkel és megközelítésekkel találkozunk. Az értékelések és a reflexiók sokfélesége mellett e tudományterületet diszkreditáló minősítéseket is olvashatunk.

A kötet a geopolitika fogalmát, történetét és legismertebb gondolkodóit mutatja be Szilágyi István professzor tolmácsolásában.

**A kötet megrendelhető
a Publikon Kiadótól a www.publikon.hu oldalon.**